

Α.Τ.Ε.Ι ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

**ΘΕΜΑ: « Επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στον τόπο
υποδοχής»**

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:ΜΗΛΙΩΝΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ
ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΑΝΘΗ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ:ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	8
ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΑ.....	9
ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	12
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ.....	16

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ.....	31
---	----

ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΤΟΜΕΙΣ «ΜΑΡΑΖΩΝΟΥΝ».....	35
--------------------------------------	----

ΕΠΟΧΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ.....	36
----------------------------	----

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ.....	38
-------------------------------	----

ΑΝΕΠΑΡΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ –ΔΙΑΦΗΜΙΣΗ ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ

ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	39
-----------------------	----

ΧΑΜΗΛΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΕΣ.....	40
---	----

ΟΛΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΤΟΠΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ.....	41
--	----

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΤΑΙΡΙΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	42
----------------------------------	----

ΠΛΗΘΩΡΙΣΤΙΚΕΣ ΤΙΜΕΣ - Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙ

ΥΨΗΛΟΤΕΡΕΣ ΤΙΜΕΣ ΣΤΑ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΑ ΑΓΑΘΑ.....	44
--	----

ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΑΣ-ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ.....	45
---------------------	----

ΘΕΤΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ.....	47
---	----

ΑΥΞΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΜΟΝΙΜΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ

ΥΠΟΔΟΧΗΣ – ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ.....	49
--	----

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	51
----------------------------	----

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΥΠΟΔΟΜΗΣ.....	52
---	----

ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΟΥ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ ΠΛΗΡΩΜΩΝ.....	53
--------------------------------------	----

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ.....55

ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ

ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΜΟΝΙΜΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ.....58

ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ.....59

ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΔΟΜΩΝ ΣΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΣΤΙΚΟΥ
ΤΥΠΟΥ ΔΟΜΕΣ.....61

ΑΛΛΑΓΗ ΡΟΛΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.....63

ΤΑΣΗ ΜΙΜΗΤΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΝΕΩΝ.....64

ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΟΜΙΑΣ.....65

ΘΕΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ

ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ.....69

ΑΝΟΔΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ-ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ...70

ΜΕΙΩΣΗ ΑΝΕΡΓΙΑΣ-ΣΥΓΚΡΑΤΗΣΗ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ.....71

ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΕΟΥ.....72

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΠΑΦΗ- ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ & ΕΙΡΗΝΗ.....73

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ.....75

ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ

ΕΜΠΟΡΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ.....78

ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΤΟΠΙΚΩΝ ΕΘΙΜΩΝ.....80

ΦΘΟΡΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ
ΟΙΚΙΣΜΩΝ.....81

«ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΣΟΚ».....82

«ΣΚΗΝΟΘΕΤΗΜΕΝΗ ΑΥΘΕΝΤΙΚΟΤΗΤΑ».....83

ΕΠΙΠΤΩΣΗ ΣΤΗΝ ΓΛΩΣΣΑ.....83

ΘΕΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ

ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.....86

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ.....89

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΟΥ.....91

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....93

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....	98
<u>ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ</u>	100
<u>ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ</u>	107
<u>ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ</u>	110
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	117

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Δεν υπάρχει πλέον καμιά αμφιβολία σχετικά με την σημασία του τουρισμού για τον σημερινό κόσμο. Παράλληλα, όμως δεν υπάρχει και καμιά αμφιβολία για τις επιπτώσεις που αυτός επιφέρει σε οικονομικό, κοινωνικοπολιτιστικό, και περιβαλλοντικό επίπεδο. Οι επιπτώσεις αυτές είναι άλλοτε θετικές και άλλοτε αρνητικές για τον τόπο υποδοχής.

Το ζήτημα όμως είναι ο κατάλληλος σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης ώστε να μεγιστοποιηθούν οι θετικές και να ελαχιστοποιηθούν οι αρνητικές επιπτώσεις.

Πριν όμως φτάσουμε στην εργασία μας να ασχοληθούμε με το θέμα των επιπτώσεων, θεωρήσαμε κάλο να δώσουμε τους ορισμούς του τουρισμού και του τουρίστα όπως αυτοί έχουν διαμορφωθεί μέχρι σήμερα. Καθώς και μια ιστορική αναδρομή του τουριστικού φαινομένου στο πέρασμα των αιώνων. Βασικές πηγές για τα παραπάνω ήταν τα βιβλία των Σ.Βαρβαρέσου (Τουρισμός, έννοιες, μεγέθη, δομές, η Ελληνική πραγματικότητα, ΠΡΟΠΟΜΠΙΟΣ, 1998) και W.Gartner (Τουριστική ανάπτυξη: αρχές, διαδικασίες και πολιτικές, ΕΛΛΗΝ, 2001).

Μέσα από την ιστορική αναδρομή προέκυψε όπως ήταν αναμενόμενο, ότι όσο περνούσε ο καιρός το πρώιμο τουριστικό ρεύμα μετατράπηκε σε τουριστική κίνηση, η οποία διευκολύνθηκε στο να γιγαντωθεί από διάφορους παράγοντες και οι οποίοι με την σειρά τους βρήκαν γόνιμο έδαφος για να αναπτυχθούν. Οι παράγοντες αυτοί που οδήγησαν στη μαζικοποίηση του τουριστικού φαινομένου παρουσιάζονται στο βιβλίο του Στέλιου Βαρβαρέσου που αναφέραμε παραπάνω.

Θεωρήσαμε απαραίτητο να αναφερθούμε στους παράγοντες αυτούς και στην μαζικοποίηση γενικότερα, γιατί είναι αυτονόητο ότι όσο πιο έντονο είναι το τουριστικό ρεύμα τόσο πιο έντονες είναι και οι επιπτώσεις του τουρισμού σε οικονομία, κοινωνία, πολιτισμό και περιβάλλον.

Τις επιπτώσεις αυτές αρχικά πάνω στην οικονομία, έπειτα στην κοινωνία και τον πολιτισμό και τέλος στο περιβάλλον, αναλύσαμε έχοντας ως σκελετό τα βιβλία των Ν.Ηγουμενάκη, Κ.Κραβαρίτης, Π.Λύτρας (Εισαγωγή στον τουρισμό, INTERBOOKS, 1998) καθώς και του Π.Τσάρτα (Τουρίστες, ταξίδια, τόποι, ΕΞΑΝΤΑΣ, 1996) και το άρθρο του ίδιου (Τουριστική ανάπτυξη : Περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις από το βιβλίο «Περιβαλλοντική κρίση», ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, 1993)

Ειδικά για το θέμα των επιπτώσεων στην οικονομία, σημαντική ήταν η βοήθεια από τις σημειώσεις του Θ.Μαυροδόνη (Τουρισμός και τουριστικές επιχειρήσεις :εισαγωγικές έννοιες) τον οποίο και ευχαριστούμε που τις έθεσε στην διάθεσή μας.

Όσον αφορά το θέμα των επιπτώσεων στο περιβάλλον χρησιμοποιήσαμε και επιπλέον στοιχεία, ιδίως για τις κατηγορίες που χωρίζεται το περιβάλλον από το βιβλίο των Μ.Σ.Σκούρτου, Κ.Μ.Σοφούλη (Η περιβαλλοντική πολιτική στην Ελλάδα, ΤΥΠΩΘΗΤΩ, 1995).

Στον επίλογο της εργασίας μας κάνουμε λόγο για την φέρουσα ικανότητα μιας περιοχής , δηλαδή για τον αριθμό των ατόμων που μπορεί να δεχτεί μια περιοχή χωρίς να αλλοιωθούν τα χαρακτηριστικά της.Έπειτα αναφέρουμε τις έννοιες «αειφορία» και «βιώσιμη ανάπτυξη» και κλείνουμε τον επίλογο με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, οι οποίες μπορούν να μειώσουν τις αρνητικές επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού.

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας θεωρήσαμε καλό να παραθέσουμε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο απευθύνθηκε σε ένα δείγμα 100 ατόμων με 14 απλές ερωτήσεις, οι οποίες είχαν στόχο να προσδιορίσουν την γνώμη του κόσμου σχετικά με το θέμα του τουρισμού. Εκτός από τις απαντήσεις προσθέσαμε και διαγράμματα, τα οποία παρουσιάζουν με ακρίβεια τα ποσοστά που αποδίδονται σε κάθε απάντηση.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΡΙΣΜΟΙ

Ο τουρισμός χωρίς αμφιβολία είναι ένα σημαντικό κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο γνωρίζει στις μέρες μας ραγδαία ανάπτυξη και κοινωνική αποδοχή σε παγκόσμιο επίπεδο και τείνει να θεωρείται αναπόσπαστο τμήμα της σύγχρονης καθημερινότητας.

Σύμφωνα με πρόσφατες εκτιμήσεις αποτελεί την μεγαλύτερη Παγκόσμια «βιομηχανία» και αντιπροσωπεύει το 10-12% του Παγκόσμιου Ακαθάριστου Προϊόντος.

Η εξέλιξη του τουρισμού πραγματοποιήθηκε κυρίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού οι αφίξεις τουριστών διεθνώς από 25 εκατομμύρια το 1950 έφτασαν το 2003 τα 695 εκατομμύρια ενώ για το 2020 προβλέπεται να φτάσουν τα 1600 εκατομμύρια.

Σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες του κόσμου ,ο τουρισμός είναι ένας από τους κυριότερους κλάδους της οικονομίας με πολυεπίπεδες επιπτώσεις στην κοινωνία, στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον.

Ο τουρισμός όμως δεν είναι ένα σύγχρονο φαινόμενο ή αλλιώς ένα φαινόμενο της εποχής μας. Η ιστορική του πορεία είναι τέτοια όσο και ο πολιτισμός του ανθρώπου¹.

Χρήσιμο όμως πρώτα θα ήταν να ορίσουμε τον τουρισμό.

Ο Jacques Gower ορίζει τον τουρισμό ως « τον τρόπο του να ταξιδεύεις και ο ²οποίος συνδυάζει σε διάφορες αναλογίες, κατά άτομα, την περιέργεια του πνεύματος, μαζί με τον πόθο να προσαρμοστεί κάποιος στα ήθη και έθιμα.

¹William C. Gartner , 'Τουριστική ανάπτυξη..αρχές,διαδικασίες και πολιτικές',σελ.9

² Του ιδίου.σελ.9

Ο Jean Medecin ορίζει τον τουρισμό ως « μια δραστηριότητα ευκαιρίας η οποία συνίσταται στο να ταξιδεύει κάποιος μακριά από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας του, για διασκέδαση, ανάπαυση, εμπλουτισμού της εμπειρίας του, ανύψωση του μορφωτικού του επιπέδου από την παρουσία νέων μορφών της ανθρώπινης δράσης και από τις εικόνες μιας άγνωστης φύσης.».

Μια από τις πιο επιστημονικές προσεγγίσεις για τον τουρισμό δόθηκε από τους Hunziker και Krapf στη Βέρνη το 1942. Σύμφωνα με αυτούς « τουρισμός είναι το σύνολο των σχέσεων και των γεγονότων που δημιουργούνται κατά τη διάρκεια της μετακίνησης και παραμονής των ατόμων εκτός του τόπου της μόνιμης κατοικίας τους, υπό τον περιορισμό ότι τόσο η μετακίνηση όσο και η παραμονή δεν έχουν ως κίνητρο την άσκηση οποιασδήποτε κερδοσκοπικής δραστηριότητας.

Η Διεθνής Ακαδημία Τουρισμού³ ορίζει τον τουρισμό σαν « το σύνολο των ανθρώπινων μετακινήσεων και δραστηριοτήτων που προκύπτουν από αυτές , οι οποίες μετακινήσεις και δραστηριότητες προκαλούνται από την εξωτερική και πραγματοποίηση του πόθου που έχει κάθε άτομο για απόδραση και ο οποίος πόθος εκδηλώνεται σε διάφορους βαθμούς και κατά διαφορετική ένταση σε κάθε άτομο. Γενικά ο τουρισμός λοιπόν ορίζεται σαν «την μετακίνηση των ανθρώπων από ένα τόπο σε ένα άλλο.

Επίσης χρήσιμο θα ήταν να δώσουμε τον ορισμό του τουρίστα.

Η Κοινωνία των Εθνών και τα Ηνωμένα Έθνη επιδίωξαν να προτείνουν εύχρηστους ορισμούς προκειμένου να γίνουν αποδεκτοί από τις διάφορες χώρες.

Το 1937 η Επιτροπή των στατιστικολόγων της Κοινωνίας των Εθνών πρότεινε στα κράτη-μέλη να υιοθετήσουν τον εξής ορισμό του

³ William C.Gartner 'Τουριστική ανάπτυξη ..αρχές διαδικασίες και πολιτικές ' .σελ.9

τουρίστα: «Ως τουρίστας ορίζεται κάθε άτομο σε μετακίνηση, διάρκειας τουλάχιστον εικοσιτεσσάρων ωρών, εκτός του τόπου στον οποίο βρίσκεται η μόνιμη κατοικία του».

Το 1953 η Επιτροπή των στατιστικολόγων των Ηνωμένων Εθνών⁴ ορίζει ως τουρίστα «τον μη κάτοικο, που έχει την πρόθεση να παραμείνει εντός της χώρας ένα έτος το πολύ, χωρίς να εξασκήσει αμοιβόμενο επάγγελμα».

Το 1954 η Σύνοδος των Ηνωμένων Εθνών ορίζει τον τουρίστα ως «κάθε άτομο το οποίο διαμένει από εικοσιτέσσερις ώρες μέχρι έξι μήνες σε μια ξένη χώρα και του οποίου το κίνητρο του ταξιδιού χαρακτηρίζεται 'νόμιμο' και είναι διαφορετικό της μετανάστευσης.

Το 1957 η Διεθνής Ένωση των Επισήμων Οργανισμών Τουρισμού (U.I.O.O.T) επαναφέρει τον ορισμό του τουρίστα που είχε δοθεί από την Επιτροπή των στατιστικολόγων της Κοινωνίας των Εθνών το 1937 με μερικές τροποποιήσεις.

Το 1963 συνήλθε η συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών⁵ στην Ρώμη με θέμα τον τουρισμό. Στη συνδιάσκεψη αυτή προτάθηκε ένας ορισμός για τον όρο «επισκέπτης». Έτσι επισκέπτης είναι κάθε άτομο που μετακινείται σε μια άλλη χώρα, διαφορετική από εκείνη της μόνιμης κατοικίας του, για οποιονδήποτε άλλο λόγο εκτός από εκείνο της άσκησης αμοιβόμενης εργασίας.

Ο ορισμός αυτός περιλαμβάνει δυο κατηγορίες επισκεπτών, τους τουρίστες και τους εκδρομείς.

- **Τουρίστες**⁶ είναι οι προσωρινοί επισκέπτες, η παραμονή των οποίων υπερβαίνει τις εικοσιτέσσερις ώρες στην επισκεπτόμενη χώρα. Τα κίνητρά τους είναι τα έξης:

⁴ Στέλιος Βαρβαρέσος 'τουρισμός οικονομικές προσεγγίσεις',σελ.45

⁵ William C.Gartner 'Τουριστική ανάπτυξη...',σελ.10

⁶ Στέλιος Βαρβαρέσος 'Τουρισμός οικονομικές προσεγγίσεις',σελ.46

α)διακοπές, θρησκεία, υγεία, σπουδές, σπορ

β)επαγγελματικά ταξίδια, οικογενειακές υποθέσεις, συνέδρια.

- **Εκδρομείς** χαρακτηρίζονται οι προσωρινοί επισκέπτες των οποίων η παραμονή δεν υπερβαίνει τις εικοσιτέσσερις ώρες στην επισκεπτόμενη χώρα.

Στις Συνδιασκέψεις που ακολούθησαν η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών επιβεβαιώνει την ισχύ του ορισμού της Συνδιάσκεψης της Ρώμης το 1963 που θεωρείται ο πιο ακριβής.

Η ίδια ⁷φιλοσοφία διέπει και στις μέρες μας τον ορισμό που συνιστά ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, ο οποίος υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Στατιστικών Στοιχείων των Ηνωμένων Εθνών τον Μάρτιο του 1993.Σύμφωνα με αυτόν, τουρίστας θεωρείται «κάθε άτομο που ταξιδεύει για περίοδο εικοσιτεσσάρων και πλέον ωρών σε μια χώρα διαφορετική από εκείνη της μόνιμης κατοικίας του.

Έπειτα από τους ορισμούς θα δούμε τις διακρίσεις του τουρισμού ανάλογα με τα κριτήρια που θα θέτουμε.

⁷ Στέλιος Βαρβαρέσος ,'Τουρισμός ..έννοιες .μεγέθη.'σελ26

Διακρίσεις του τουρισμού

➤ Από πλευράς διακινούμενων προσώπων:σε Εξωτερικό και Εσωτερικό τουρισμό

α) Εσωτερικός τουρισμός: περιλαμβάνει όλες τις μετακινήσεις που πραγματοποιούνται από ημεδαπούς τουρίστες μέσα στην χώρα ή και από αλλοδαπούς ,που είναι όμως μόνιμοι κάτοικοι της χώρας.

β) Εξωτερικός τουρισμός: περιλαμβάνει τις μετακινήσεις των ξένων τουριστών μέσα σε μια χώρα ,καθώς και των ημεδαπών που όμως μένουν μόνιμα στο εξωτερικό. Ο εξωτερικός τουρισμός ενδιαφέρει τις χώρες από την πλευρά της εισροής ξένου συναλλάγματος.

➤ Από πλευράς εξυπηρετούμενων και εξυπηρετούντων προσώπων

α) Ενεργητικός τουρισμός: περιλαμβάνει την διακίνηση ατόμων ή ομάδων κάτω από την ιδιότητα του τουρίστα.

β) Παθητικός τουρισμός: περιλαμβάνει την οργάνωση και την εκμετάλλευση της διακίνησης των τουριστών από επαγγελματίες ή από υπηρεσίες. Επίσης μπορεί να διακριθεί σε τουρισμό υποδοχής και διακίνησης και προβολής υπηρεσιών. Οι υπηρεσίες υποδοχής και διακίνησης αναφέρονται στην ύπαρξη ξενοδοχείων, συγκοινωνιών, οργανωμένων εκδρομών κλπ, ενώ οι υπηρεσίες προβολής αναφέρονται στις ενέργειες για την προώθηση τουριστών.

➤ **Από πλευράς εποχής,** όταν υπάρχει τουριστική κίνηση υπάρχει και η διάκριση του εποχικού τουρισμού. Ο εποχικός τουρισμός μπορεί να αναφέρεται σε θερινό τουρισμό και χειμερινό τουρισμό.

Η τουριστική κίνηση όμως μπορεί να είναι συνεχής σε όλη την διάρκεια του χρόνου.

Σκοπός όλων είναι η τουριστική κίνηση να είναι συνεχής όλο τον χρόνο καθώς έτσι αποφέρει περισσότερα χρήματα.

➤ **Από πλευράς ατομικής η ομαδικής μετακίνησης**

α) Ατομικός τουρισμός: είναι ο τουρισμός που αναφέρεται σε ένα ή περισσότερα άτομα και πραγματοποιείται έπειτα από δική τους πρωτοβουλία και διοργάνωση.

β) Συλλογικός τουρισμός: είναι η οργανωμένη συλλογική μετακίνηση ατόμων που οργανώνεται και εκτελείται από τουριστικά γραφεία, επιχειρήσεις μεταφορών και οποιαδήποτε άλλη κρατική ή ιδιωτική οργάνωση.

➤ **Από πλευράς κοινωνικής μέριμνας**

Η διάκριση γίνεται σε κοινωνικού τουρισμού, δηλαδή τουρισμού που οργανώνεται για τις οικονομικά ασθενέστερες κοινωνικές τάξεις. Στην διάκριση αυτή περιλαμβάνονται και όλες οι εργασίες που αναφέρονται στο είδος αυτό της τουριστικής κίνησης.

Στον κοινωνικό τουρισμό λαμβάνονται κάποια μέτρα για τους εργαζομένους και την αξιοποίηση των διακοπών τους. Αυτά τα μέτρα αρχίζουν από την απλή παροχή ταξιδιωτικών διευκολύνσεων για τις σχετικές μετακινήσεις, προχωρούν στη χορήγηση διάφορων εκπτώσεων, την οργάνωση εργατικών κατασκηνώσεων, την χορήγηση αδειών με πλήρεις αποδοχές.

➤ **Από πλευράς επιδιωκόμενου σκοπού**

Σε αυτήν την κατηγορία ανάλογα με τον σκοπό ο τουρισμός παίρνει και την ανάλογη μορφή. Ενδεικτικά οι μορφές είναι :

- Εκπαιδευτικός τουρισμός, είναι ένα είδος συλλογικού τουρισμού που πραγματοποιείται από ή υπέρ σπουδαστών για την εκτέλεση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των σχολών που φοιτούν.
- Τεχνικός τουρισμός, είναι ένα είδος τουρισμού όπου συνδυάζεται η απόλαυση των φυσικών καλλονών και των καλλιτεχνικών δημιουργημάτων με την γνωριμία των επιτευγμάτων της τεχνικής και της επιστήμης.
- Αθλητικός τουρισμός, είναι ένα είδος τουρισμού που το κύριο περιεχόμενο της ατομικής ή συλλογικής μετακίνησης είναι η συμμετοχή ή παρακολούθηση αθλητικών αγώνων.
- Θρησκευτικός τουρισμός, αναφέρεται σε ατομική ή συλλογική μετακίνηση με σκοπό το προσκύνημα ιερών τόπων ή την συμμετοχή σε θρησκευτικές εκδηλώσεις.

- Μορφωτικός τουρισμός, αποσκοπεί στην διερεύνηση των μορφωτικών οριζόντων των μετακινούμενων. Κατά ένα λόγο ταυτίζεται με τον εκπαιδευτικό τουρισμό καθώς έχουν τον ίδιο σκοπό, διαφέρουν όμως από πλευράς ιδιότητας των μετακινούμενων προσώπων.
- Αρχαιολογικός τουρισμός, σκοπός του είναι η επίσκεψη, θεώρηση και η μελέτη αρχαιολογικών χώρων.
- Ψυχαγωγικός τουρισμός, το είδος αυτό αποσκοπεί στην ψυχαγωγία του μετακινούμενου προσώπου με διάφορες διασκέδασεις.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Στην αρχαιότητα το τουριστικό φαινόμενο ήταν συνδεδεμένο με τον ελεύθερο χρόνο, όπως άλλωστε και σήμερα, με τη διαφορά ότι στην αρχαιότητα ο ελεύθερος χρόνος ήταν προνόμιο των ατόμων που άνηκαν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα⁸. Ο ελεύθερος χρόνος συνδεόταν ουσιαστικά με τις ευγενείς απασχολήσεις και την απόρροια μιας πολιτικής σκέψης που οριοθετούσε το τι είναι ελευθερία και τι όχι Έτσι όσοι διέθεταν ελεύθερο χρόνο θα είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε διάφορων τύπων ταξιδιωτικές μετακινήσεις. Μπορούμε να αναφέρουμε, για παράδειγμα, τις διεθνής ταξιδιωτικές μετακινήσεις για λόγους αναψυχής των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων στην Αίγυπτο, καθώς και τις εσωτερικές μετακινήσεις είτε για να παραβρεθούν σε αθλητικούς αγώνες, θεατρικές παραστάσεις, γιορτές, θρησκευτικές εκδηλώσεις είτε για θεραπευτικούς λόγους. Οι ολυμπιακοί αγώνες, για παράδειγμα, αποτελούσαν μια αθλητικο-θρησκευτική εκδήλωση και οι οποίοι πραγματοποιούνταν κάθε τέσσερα χρόνια στην Αρχαία Ολυμπία.

⁸ Στέλιος Βαρβαρέσος 'Τουρισμός..έννοιες ,μεγέθη ,σελ.63

Το ίδιο συνέβαινε και με τα Πύθια στους Δελφούς⁹ που περιλάμβαναν αγώνες αρμάτων, διαγωνισμούς τραγουδιού και θεατρικές παραστάσεις.

Ενώ πολλές μετακινήσεις πραγματοποιούνταν από Έλληνες και Ρωμαίους στα μαντεία για να αποδώσουν τιμές στους πολυάριθμους θεούς τους.

Στην Αρχαία Ελλάδα η έννοια της φιλοξενίας υπήρξε αναπόσπαστο τμήμα της τουριστικής μετακίνησης, καθώς η φιλοξενία είχε ισχύ νόμου και οι κάτοικοι των πόλεων όπου διεξάγονταν μεγάλα θρησκευτικά ή αθλητικά γεγονότα δέχονταν αφιλοκερδώς τους επισκέπτες στις οικίες τους. Η υποδοχή και η φιλοξενία, επιβαλλόμενες κατά κάποιον τρόπο λόγω των προαναφερθέντων εκδηλώσεων, συνέβαλαν και στην εμφάνιση των πρώτων πανδοχείων (τον 5^ο αιώνα π.Χ χρονολογείται το πρώτο πανδοχείο)

Τα λουτροθεραπευτήρια και οι ιαματικές πηγές ήταν ένας ακόμη σημαντικός πόλος έλξης κατά την αρχαιότητα, καθώς συνδύαζαν τις υποχρεωτικές και ωφέλιμες μετακινήσεις λόγω υγείας με εκείνες της αναψυχής

Ένας από τους πρώτους «ταξιδιώτες-τουρίστες» υπήρξε ο Ηρόδοτος, γεωγράφος και ιστορικός(480-421),ο οποίος περιγράφει στις περιηγήσεις του, γεωγραφικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά των τόπων που επισκέπτεται.

Στην κατηγορία αυτή μπορούμε να κατατάξουμε και τον Πausανία ,επίσης γεωγράφος και ιστορικός, ο οποίος μέσα από τις «Ελληνικές Αποδημίες»διέθεσε προς χρήση των ταξιδιωτών έναν από τους πρώτους τουριστικούς οδηγούς το 150 π.Χ.

⁹ Στέλιος Βαρβαρέσος 'Τουρισμός οικονομικές προσεγγίσεις ,σελ.17

ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ

Κατά τη διάρκεια του μεσαίωνα διαδραματίζονται στην Ευρώπη σημαντικά γεγονότα, τα οποία βοηθούν στην ανάπτυξη των επαφών της με άλλες ηπείρους.

Η εισβολή των Αράβων και η επαφή με τον μουσουλμανικό πολιτισμό δημιουργεί σημαντικά πολιτιστικά κέντρα (Σεβίλλη ,Γρανάδα).

Οι σταυροφορίες επίσης δημιουργούν στους κατοίκους της Δύσης ένα αίσθημα περιέργειας για τη Μέση Ανατολή.

Ένα μεγάλο ποσοστό των ταξιδιών που πραγματοποιούντουσαν την περίοδο αυτή, κατείχε ο επαγγελματικός τουρισμός με κύριο στόχο το εμπόριο¹⁰. Οι μετακινήσεις γινόταν μέσω θαλάσσης ή μέσω του οδικού δικτύου με καραβάνια και μόνο την ημέρα για λόγους ασφαλείας. Οι έμποροι αποτελούν μια κατηγορία τουριστών, οι οποίοι πέρα από την επίτευξη των επαγγελματικών τους στόχων, ενδιαφέρονται και για την πνευματική τους καλλιέργεια.

Τα σκήπτρα όμως των τουριστικών μετακινήσεων κατέχουν δυο κυρίως μορφές τουρισμού. Ο πανεπιστημιακός τουρισμός , ο οποίος εμφανίζεται ιδιαίτερα ανεπτυγμένος γύρω από τα πανεπιστημιακά κέντρα

¹⁰ William C. Gartner 'Τουριστική ανάπτυξη ,άρχές ,διαδικασίες και πολιτικές .σελ.62

της Ευρώπης, όπως το Παρίσι, το Μον Πελιε¹¹, την Οξφόρδη κ.τ.λ.. Και ο τουρισμός των μεγάλων θρησκευτικών γεγονότων και εορτών, ο οποίος καλύπτει ένα σημαντικό μέρος των τουριστικών μετακινήσεων. Ο τουρισμός κατά τον μεσαίωνα εμφανίζεται ως ένα «πολιτιστικό και θρησκευτικό συμβάν».

Η εκκλησία ήταν η μοναδική ενοποιός δύναμη στην Ευρώπη την εποχή αυτή. Τα μοναστήρια της έγιναν τα πολιτιστικά κέντρα της Ευρώπης προσφέροντας παράλληλα στέγαση στους ταξιδιώτες, λειτουργώντας ως ξενώνες.

Μεταξύ 12^{ου} και 14^{ου} αιώνα η εκκλησία ξεκίνησε ένα μεγαλόπνοο σχέδιο ανέγερσης καθεδρικών ναών σε όλη την Ευρώπη, οι οποίοι ακόμη και σήμερα αποτελούν ένα χαρακτηριστικό στοιχείο του Ευρωπαϊκού προϊόντος. Παράλληλα εμφανίστηκε η πρώτη καταγεγραμμένη προσπάθεια προώθησης, καθώς η υποστήριξη πολλών καθεδρικών ναών εξαρτιόταν από τα χρήματα των επισκεπτών. Προκειμένου λοιπόν να τους προσελκύσουν δεν ήταν σπάνια η διαφήμιση της ευκαιρίας να δουν τα λείψανα κάποιων αγίων, κομμάτια από τον Τίμιο Σταυρό κ.τ.λ.

Τέλος η εκκλησία ακολουθώντας την αρχαία παράδοση «περί φιλοξενίας», λαμβάνει την πρωτοβουλία για την δημιουργία¹² μικρών ορεινών καταλυμάτων ακόμη και στις πλέον απομονωμένες περιοχές.

Στο τέλος του μεσαίωνα φαίνεται ότι αρχίζει να διαμορφώνεται ένα νέο πνεύμα γύρω από το τουριστικό «γίγνεσθαι» (τουριστική μετακίνηση, τουριστικό κατάλυμα, γαστρονομία, ταξιδιωτικοί οδηγοί κ.τ.λ.), το οποίο εξελίσσεται και διαμορφώνεται ακόμη περισσότερο κατά τη διάρκεια της Αναγεννησιακής περιόδου

¹¹ Στέλιος Βαρβαρέσος 'Τουρισμός εννοιες μεγέθη..σελ.17

¹² του ιδίου σελ.18

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Η Αναγέννηση ήταν μια περίοδος αλλαγών και διαφορετικών ιδεών¹³. Οι καινούριες ιδέες , ανεξάρτητες από την Εκκλησία, οδήγησαν σε μια περίοδο φιλοσοφικών αλλαγών.

Η Εκκλησία παρά το ότι είχε χάσει αρκετή από την ισχύ που είχε στο Μεσαίωνα ,εξακολουθούσε να στηρίζει τις τέχνες, χρηματοδοτώντας διάσημους Ιταλούς καλλιτέχνες όπως ο Μικελάντζελο, ο Λεονάρντο Ντα Βίντσι κ.α., η κληρονομιά των οποίων αποτελεί σημαντικό τουριστικό πόλο έλξης ακόμη και σήμερα.

Κατά την Αναγέννηση εμπλουτίζονται οι μορφές του τουρισμού και πολλαπλασιάζονται τα κίνητρα της τουριστικής μετακίνησης. Οι άνθρωποι ταξιδεύουν πλέον με κύριο σκοπό την ευχαρίστηση και από «διανοουμενίστικη περιέργεια¹⁴».

Ο αποικιοκρατικής μορφής τουρισμός των Άγγλων θα δημιουργήσει την επιθυμία για υπερατλαντικά ταξίδια.

Μεταξύ του 1600 και 1660 εκδόθηκαν μόνο στη Γαλλία 400 βιβλία ταξιδιωτικού περιεχομένου που εξιστορούσαν ταξίδια έκτος Ευρώπης (Ινδίες, Λιβύη, Μαδαγασκάρη κ.α).

¹³ William C.Gartner 'Τουριστική ανάπτυξη..'σελ.65

¹⁴Στέλιος Βαρβαρέσος 'Τουρισμός έννοιες μεγέθη..'σελ.18

Αποτέλεσμα της ανάπτυξης και της διεθνοποίησης του τουρισμού ήταν η καθιέρωση των «tour» (περιηγήσεων) στη Γαλλία. Υπήρχαν δυο ειδών περιηγήσεων (tour). Η μικρή περιήγηση (petit tour) που περιελάμβανε το Παρίσι και το νοτιοδυτικό τμήμα της Γαλλίας και η μεγάλη περιήγηση (grand tour) που, εκτός των παραπάνω, περιελάμβανε τη νότια και νοτιοανατολική Γαλλία καθώς και τη Βουργουνδία. Τόσο η μικρή όσο και η μεγάλη περιήγηση ήταν αποτέλεσμα των εκπαιδευτικών μετακινήσεων των Άγγλων ευγενών. Οι πλουσιότεροι Άγγλοι επέλεξαν την μεγάλη περιήγηση που διαρκούσε έως και δύο έτη ενώ η συμμετοχή των νέων και μορφωμένων Άγγλων θεωρείτο απαραίτητο συμπλήρωμα της μόρφωσης τους¹⁵.

Έτσι κατά την περίοδο της Αναγέννησης παρατηρείται μια ουσιαστική αλλαγή σε σχέση με τους σκοπούς των ταξιδιών, οι οποίοι αφορούν πλέον την μόρφωση και τον πολιτισμό.

¹⁵ Περικλής Λύτρας 'Τουρίστες ταξίδια τόποι' σελ323

19^{ος} ΑΙΩΝΑΣ

Το 1800 αναφέρεται για πρώτη φορά στην Αγγλία η λέξη «TOURIST»¹⁶ για να χαρακτηρίσει τα άτομα που συμμετείχαν στη μεγάλη περιήγηση (grand tour) και το 1811 πρωτοεμφανίζεται η λέξη «TOURISM» για να δηλώσει την πρακτική του να ταξιδεύει κανείς από ευχαρίστηση.

Κατά την περίοδο αυτή η διαδικασία του ταξιδιού ήταν δύσκολη, επώδυνη και δαπανηρή. Γι' αυτό το λόγο τα ταξίδια ήταν προνόμιο μιας ολιγαρχίας «αριστοκρατών και εισοδηματιών (rentiers), χωρίς να αποκλείεται και η μειοψηφία κατωτέρων κοινωνικών στρωμάτων, κυρίως ορισμένων ρομαντικών συγγραφέων, οι οποίοι μέσα από τις αφηγήσεις τους δημιούργησαν ένα ρεύμα ταξιδιωτών προς την Νότια Ιταλία, την Ισπανία, την Ελλάδα και την Αίγυπτο.

Το 1838 κατασκευάζεται το πρώτο ατμόπλοιο το «Great Western»¹⁷, το οποίο εξυπηρετεί τις πρώτες υπερωκεάνιες διασυνδέσεις.

Ουσιαστική συμβολή στην ανάπτυξη και στη διεθνοποίηση του τουρισμού είχε και η έκδοση «βιβλίων-οδηγών» με ακριβείς και σαφείς ταξιδιωτικές πληροφορίες. Το 1839 εκδίδεται ο πρώτος τουριστικός οδηγός από τον Carl Beadecer, ο οποίος αναφέρεται σε στοιχεία που αφορούν στην πραγματοποίηση ενός ταξιδιού στο Ρήνο.

Μεταξύ της περιόδου 1840-1860 τα χαρακτηριστικά καθώς και η κινητικότητα του τουρισμού μεταβάλλονται με την εξάπλωση του σιδηροδρόμου, του πρώτου μέσου μαζικής μεταφοράς.

Εκτός του σιδηροδρόμου σημαντική συμβολή στις μαζικές μετακινήσεις αποτέλεσε και η κατασκευή μεγάλων ατμόπλοιων (το 1840 κατασκευάζεται το πρώτο ατμόπλοιο που κινείται με προπέλα).

¹⁶ Στέλιος Βαρβαρέσος 'Τουρισμός έννοιες ,μεγέθη' σελ.18

¹⁷ Πάρις Τσάρτας 'Τουρίστες ταξίδια τόποι' σελ.302

Το 1841 στην Αγγλία ο Thomas Cook οργανώνει το πρώτο ταξίδι με οδηγούς και το 1845 ιδρύει στο Leicester το πρώτο γραφείο ταξιδιών «Thomas Cook and Son¹⁸» και στη συνέχεια θα ιδρύσει υποκαταστήματα σε εξηνταοκτώ (68) χώρες του κόσμου.

Στα τέλη του αιώνα παρατηρείται μια τεράστια ανάπτυξη των ξενοδοχείων πολυτελείας ,Grand Hotel της Ρώμης(1893),Rich του Παρισιού (1898) κ.α., κυρίως λόγω της φύσης της πελατείας , που ήταν οι αριστοκράτες και οι εισοδηματίες (rentiers).Παράλληλα κατασκευάζονται σε ολόκληρη την Ευρώπη ξενοδοχεία μεσαίων και χαμηλών κατηγοριών.

¹⁸ Στέλιος Βαρβαρέσος ΄Τουρισμός έννοιες μεγέθη.σελ.18

20^{ος} ΑΙΩΝΑΣ

Στον 20^ο αιώνα σημαντικές μεταβολές συντελούνται στη δομή του τουριστικού φαινομένου. Σε αυτό συμβάλλουν τα εξής γεγονότα:

- 1. Ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος (1914-1918)**
- 2. Η οικονομική κρίση του 1929**
- 3. Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος (1939-1945)**

Τα παραπάνω γεγονότα έχουν ως αποτέλεσμα¹⁹ την εξαφάνιση του αριστοκρατικού τουρισμού. Εντούτοις οι τουριστικοί σταθμοί παραμένουν αλλά μεταβάλλονται τα κίνητρα και το προφίλ της πελατείας τους. Ο τουρισμός πλέον εκδημοκρατίζεται. Ο κυριότερος λόγος ο οποίος συνιστά την εκδημοκράτηση του τουριστικού φαινομένου ήταν ο εξής:

Το 1936 το Διεθνές Γραφείο Εργασίας ώθησε στο να υιοθετηθεί από την Διεθνή Οργάνωση Εργασίας μια πρώτη σύμβαση, που προέβλεπε μια γενικευμένη άδεια μετ' αποδοχών, διάρκειας τουλάχιστον έξι ημερών. Ωστόσο πολλές χώρες είχαν ήδη υιοθετήσει τις διακοπές μετ' αποδοχών είτε μέσω νομοθετικών διαταγμάτων (Αυστρία 1910, Ιταλία 1925), είτε με την δημιουργία εργατικής νομοθεσίας (Ρωσία 1922). Οι διακοπές μετ' αποδοχών συμβάλλουν στη θεσμοθέτηση του δικαιώματος των ατόμων για διακοπές, προνόμιο μέχρι πρότινος μιας ολιγαρχίας²⁰.

Συνεπώς ο τουρισμός καθίσταται κοινωνική αναγκαιότητα. Γίνεται αναπόσπαστο τμήμα του ελεύθερου χρόνου και αντιμετωπίζεται με τον ίδιο τρόπο όπως το δικαίωμα στη μόρφωση και τη δημοκρατία.

¹⁹ Στέλιος Βρβαρέσος 'Τουρισμός 'εννοιες μεγέθη..' σελ.19

²⁰ του ιδίου σελ.21

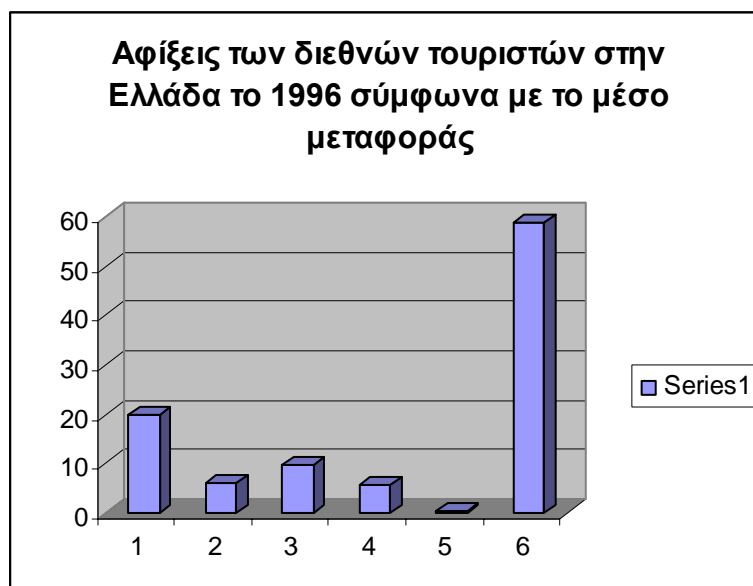
Άλλοι παράγοντες οι οποίοι συνέβαλαν στον εκδημοκρατισμό του τουρισμού μεταπολεμικά, σύμφωνα με το βιβλίο του Στέλιου Βαρβαρέσου, είναι οι ακόλουθοι:

- **Οι τουριστικοί οδηγοί**, οι οποίοι πολλαπλασιάζονται²¹ και εμπλουτίζονται παρέχοντας πληροφορίες για όλο και περισσότερους τουριστικούς προορισμούς.
- **Δημιουργία τουριστικής νομοθεσίας.**
Το κράτος ρυθμίζει νομοθετικά τα τουριστικά επαγγέλματα και δημιουργεί κρατικούς οργανισμούς τουρισμού. Παράλληλα νομοθετεί για την προστασία²² των αρχαιολογικών χώρων, του φυσικού περιβάλλοντος των ιστορικών οικισμών κ.τ.λ.
- **Η αύξηση του ελεύθερου χρόνου.**
Η σταδιακή μείωση των ωρών εργασίας, που σήμερα φθάνουν τις οκτώ, συνέβαλε στην αύξηση του ελεύθερου χρόνου.
- **Αύξηση του εισοδήματος**, κυρίως των κατοίκων των βιομηχανικών χωρών.
- **Ανάπτυξη των μεταφορικών μέσων.**
 1. Η ταχύτατη διάδοση του σιδηροδρόμου, καθώς και η μετέπειτα ανάπτυξη της αυτοκινητοβιομηχανίας συνέβαλαν στην διευκόλυνση και αύξηση των ταξιδιωτικών μετακινήσεων.
 2. Οι πτήσεις charter αργότερα θα διευκολύνουν ακόμη περισσότερο τις μετακινήσεις μειώνοντας το κόστος του ταξιδιού και ελαττώνοντας τον παράγοντα χρόνο-απόσταση. Η πρώτη πτήση charter οργανώθηκε από τον Vladimir Raitz, ο οποίος

²¹ Στέλιος Βαρβαρέσος, «Τουρισμός, έννοιες, μεγέθη, δομές» σελ.21

²² Στέλιος Βαρβαρέσος 'Τουρισμός έννοιες μεγέθη..'σελ.22

μετέφερε με μια ντακότα το 1954 Βρετανούς τουρίστες από το Λονδίνο στην Κορσική. Από τότε όμως μέχρι σήμερα τα πράγματα άλλαξαν ριζικά και στο παρακάτω διάγραμμα φαίνεται ο καταλυτικός ρόλος που έχουν πια οι πτήσεις charter στον τομέα μεταφοράς τουριστών.

1. τακτικές πτήσεις	19.9%
2. μέσω θαλάσσης	5.9%
3. οδικώς	9.7%
4. κρουαζιέρες	5.6%
5. σιδηροδρομικώς	0.3%
6. charters	58.6%

- **Βελτίωση υπηρεσιών υποδοχής και οι διευκολύνσεις στα σύνορα²³.**

Η εξέλιξη του τουρισμού, η οποία συνέβαλε στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη μιας χώρας, επέδρασε όχι μόνο στην δημιουργία των απαραίτητων υπηρεσιών υποδοχής αλλά και στην περαιτέρω βελτίωση τους.

²³ Στέλιος Βαρβαρέσος 'Τουρισμός έννοιες μεγέθη..'σελ.22

Οι διευκολύνσεις στα σύνορα διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην αύξηση ή όχι των τουριστικών ροών προς μια χώρα.

▪ **Ο πολλαπλασιασμός των τουριστικών προϊόντων.²⁴**

Η συνεχώς αυξανόμενη μαζικοποίηση του τουρισμού οδήγησε και στην μαζική παραγωγή τουριστικών προϊόντων, τα οποία προσφέρονται σε μια ευρεία γκάμα τιμών, δίνοντας έτσι την δυνατότητα ακόμη και στις χαμηλές εισοδηματικές τάξεις να συμμετέχουν στην τουριστική κατανάλωση.

Ουσιαστικά ο πολλαπλασιασμός των τουριστικών προϊόντων συνέβαλε στον μεγαλύτερο εκδημοκρατισμό του τουρισμού και στην γενική αποδοχή του ως αγαθό πρώτης ανάγκης.

▪ **Η δημιουργία μεγάλων ταξιδιωτικών οργανισμών (Tour-operators),** οι οποίοι μεσολαβούν ανάμεσα σε παραγωγούς και καταναλωτές, και αναπτύσσουν μεγάλη διαπραγματευτική ισχύ. Η ισχύς τους είναι τέτοια ώστε να μπορούν να επηρεάσουν την τιμολόγηση των τουριστικών προϊόντων.

▪ **Η ποιοτική υποβάθμιση της ζωής,** λόγω της συσσώρευσης πληθυσμού στα αστικά και βιομηχανικά κέντρα κυρίως των αναπτυγμένων χωρών, η οποία οδήγησε σε παθολογικές και ψυχολογικές επιβαρύνσεις όπως άγχος, αλλοτρίωση, αύξηση των καρδιοαναπνευστικών παθήσεων κ.τ.λ. Όλα αυτά καθιστούν τον τουρισμό αναγκαιότητα.

▪ **Η κατάσταση διαρκούς ειρήνης.**

Η περίοδος διαρκούς ειρήνης, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι και σήμερα, αποτελεί βασική παράμετρο της ανάπτυξης και μεγέθυνσης του διεθνούς τουρισμού.

²⁴ Στέλιος Βαρβαρέσος 'Τουρισμός έννοιες μεγέθη..'σελ.23

Παρά την θεσμοθέτηση των διακοπών και τις προσπάθειες για εκδημοκρατισμό και κοινωνικοποίηση του τουρισμού, μετά το 1936, ο όρος «μαζικός τουρισμός» έρχεται αρκετά αργότερα.

Μετά το 1950 ο τουρισμός αρχίζει να αναπτύσσεται με πιο εντυπωσιακούς²⁵ ρυθμούς. Αποτελεί πλέον ένα κοινωνικό φαινόμενο που αφενός σχετίζεται με νέα κοινωνικά και καταναλωτικά πρότυπα που επικρατούν στις αναπτυγμένες χώρες, και αφετέρου δημιουργεί έναν ισχυρό οικονομικό τομέα ο οποίος επηρεάζει τις επιλογές και τα χαρακτηριστικά ανάπτυξης των χωρών.

Το 1956 στη Βιέννη, το πρώτο Διεθνές Συνέδριο Κοινωνικού Τουρισμού χρησιμοποιεί για πρώτη φορά τον όρο «κοινωνικό» για να προσδιορίσει τον χαρακτήρα του τουριστικού φαινομένου. Παράλληλα την ίδια δεκαετία (1950-1960) αρχίζει να χρησιμοποιείται ο όρος «μαζικός τουρισμός»²⁶.

Από την δεκαετία του 60 κάνει την εμφάνιση της μια καινούρια επιστήμη η «κοινωνιολογία του τουρισμού», με σκοπό την μελέτη και έρευνα του τουριστικού φαινομένου από κοινωνική σκοπιά.

Κατά την δεκαετία του 70, αρχίζουν να φαίνονται και οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης σε κοινωνία, οικονομία και περιβάλλον, κάνοντας επιτακτική την ανάγκη για τη συστηματική τους μελέτη. Το 1976 η Ουνέσκο και η Παγκόσμια Τράπεζα συνδιοργανώνουν στην Ουάσιγκτον ένα σεμινάριο, το οποίο ασχολείται με τις κοινωνικές και πολιτισμικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στις αναπτυσσόμενες χώρες, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τον τουρισμό ως ένα σημαντικό παράγοντα οικονομικής άνθισης.

²⁵ Πάρις Τσάρτας 'Τουρίστες, ταξίδια, τόποι' σελ.343

²⁶ Στέλιος Βαρβαρέσος 'Τουρισμός οικονομικές προσεγγίσεις' σελ.44

Το 1980 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού διοργανώνει στις Φιλιππίνες το παγκόσμιο συνέδριό του. Γίνεται πλέον εμφανής η αλλαγή στον τρόπο προσέγγισης της τουριστικής ανάπτυξης και των επιπτώσεών της και ταυτόχρονα επισημαίνεται η ανάγκη χάραξης πολιτικών, οι οποίες να αποβλέπουν στη διαχείριση και τον έλεγχο της.

Μεταξύ 1982 και 1988 το Ευρωπαϊκό Συντονιστικό Κέντρο για την έρευνα και την τεκμηρίωση στις Κοινωνικές Επιστήμες συντονίζει το πρώτο ερευνητικό πρόγραμμα με συμμετοχή έξι χωρών και θέμα τον ρόλο του τουρισμού ως παράγοντα αλλαγής. Το 1988 ολοκληρώθηκε η πρώτη φάση του ερευνητικού προγράμματος και τα αποτελέσματά του ανέδειξαν τα κοινά χαρακτηριστικά των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης σε διαφορετικές χώρες και περιοχές του κόσμου.

Στη συνέχεια θα αναλύσουμε τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις που εμφανίζονται στους τόπους υποδοχής.

Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης

Α΄ ΜΕΡΟΣ

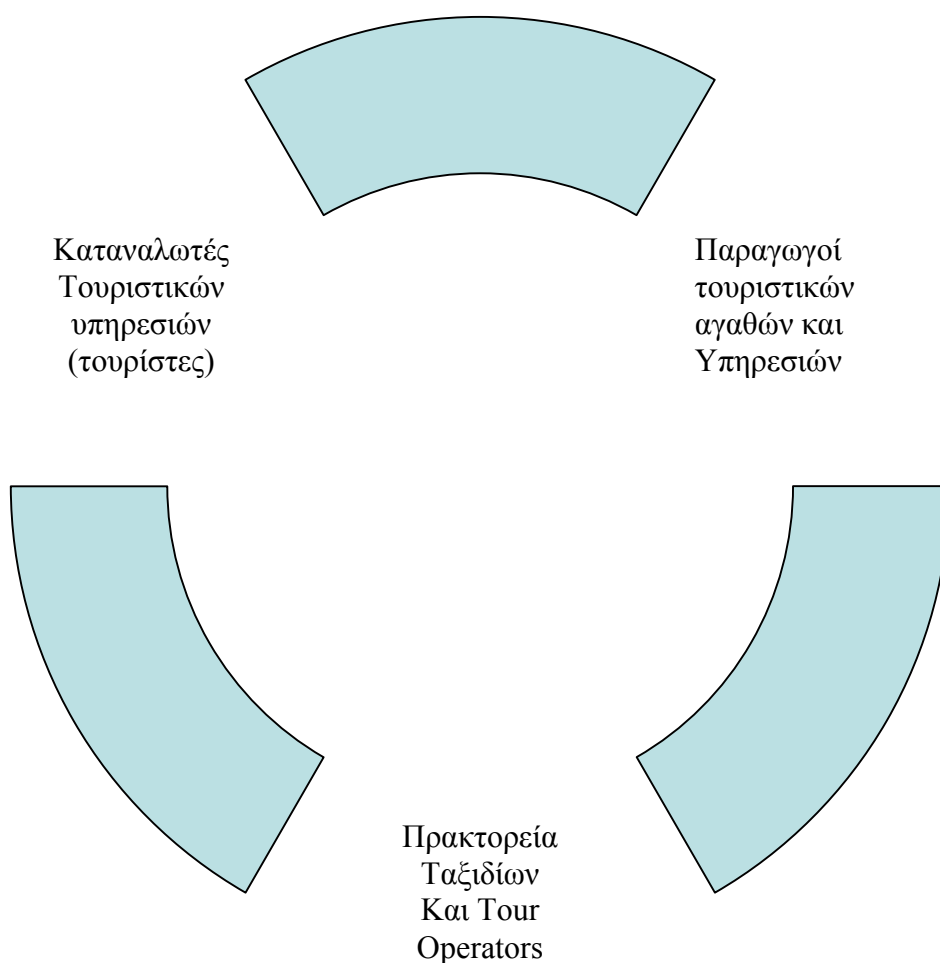
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Ο τουρισμός είναι ένα κομμάτι της καθημερινότητας μας. Οι περισσότεροι από εμάς έχουμε απολαύσει έστω και μη συνειδητά τα όσα μας προσφέρει ή ίσως και να έχουμε δυσανασχετήσει με κάποια στοιχεία που αυτός φέρει.

Σχεδόν όλοι μας έχουμε βρεθεί σε κάποιο τουριστικό μέρος και έχουμε συμμετάσχει σε κάποιου είδους ‘τουριστική συναλλαγή’.

Οι συναλλαγές αυτές οι οποίες πραγματοποιούνται στο τουριστικό σύστημα χαρακτηρίζουν το λεγόμενο τουριστικό κύκλωμα το οποίο εμφανίζεται στο παρακάτω σχήμα:

Και τα τρία εμπλεκόμενα μέρη στο τουριστικό κύκλωμα πραγματοποιούν συναλλαγές: πληρωμές για τουρ. προϊόντα και υπηρεσίες, αγορές τουρ. προϊόντων και υπηρεσιών, οφέλη (υλικά και αϋλά) από τουρ .προϊόντα και υπηρεσίες .

Από το παραπάνω διάγραμμα μπορούμε να κάνουμε τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

A .Η τουριστική ζήτηση που αναπτύσσουν οι τουρίστες μπορεί να ικανοποιηθεί είτε με αγορές τουριστικών αγαθών απ'ευθείας από τους παραγωγούς αυτών είτε με τη βοήθεια των ενδιάμεσων του τουριστικού κυκλώματος που είναι τα πρακτορεία ταξιδιών και οι tour operators.Για παράδειγμα μπορώ να κλείσω ένα αεροπορικό εισιτήριο απευθείας από την αεροπορική εταιρία είτε από ένα τουριστικό γραφείο.

Μπορούμε να πούμε ότι οι διαμεσολαβητές του τουρισμού αποτελούν το κρίκο που ενώνει τη προσφορά και τη ζήτηση. Οι ταξιδιωτικοί πράκτορες είναι οι λιανοπωλητές αυτού του εμπορικού κυκλώματος και οι tour operators οι χονδρέμποροι.(αν και αρκετές φορές οι μεγάλοι ταξιδιωτικοί οργανισμοί είναι ιδιοκτήτες ή συμμετέχουν σε επιχειρήσεις οι οποίες παρέχουν άμεσες τουριστικές υπηρεσίες.

B. Παρόλο που φαινομενικά συμφέρει να παρακάμπτονται οι ενδιάμεσοι εν τούτοις οι περισσότεροι τουρίστες χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες τους. Ο λόγος είναι απλός :οι ενδιάμεσοι έχουν εξειδικευτεί στο να βρίσκουν τις φθηνότερες και καλύτερες υπηρεσίες και να τις προσφέρουν στους πελάτες σε τιμές χαμηλότερες από εκείνες που θα εξασφάλιζαν οι ίδιοι απευθυνόμενοι απ'ευθείας σε τουριστικές

επιχειρήσεις. Επιπλέον θα πρέπει να τονιστεί ότι οι τουρίστες δεν αναπτύσσουν μια απλή τουριστική ζήτηση²⁷.

Για την ικανοποίηση των αναγκών τους απαιτείται μια ποικιλία προϊόντων και υπηρεσιών που αποτελούν το λεγόμενο τουριστικό πακέτο.

Αυτό περιέχει:

- α. Μεταφορές
- β. Διανυκτέρευση
- γ. Εστίαση
- δ. Λοιπά αγαθά και υπηρεσίες

Από όσα παρουσιάστηκαν παραπάνω φαίνεται η πολυπλοκότητα του τουριστικού φαινομένου και λόγω της σύνθετης φύσης του αλλά και λόγω των πολλών ατόμων που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα σε αυτό.

Παρακάτω θα αναφέρουμε τις αρνητικές και θετικές οικονομικές αλλαγές που έχει επιφέρει η τουριστική ανάπτυξη στους διάφορους τόπους υποδοχής.

²⁷ Μαυροδόντης Θωμάς, 'Τουρισμός και οι τουριστικές επιχειρήσεις', σελ.45

**ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ**

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΤΟΜΕΙΣ «ΜΑΡΑΖΩΝΟΥΝ»

Με την ανάπτυξη του τουρισμού παρατηρήθηκε μια μεταστροφή από τους παραδοσιακούς οικονομικούς τομείς προς τον τομέα του τουρισμού.

Η γεωργία για παράδειγμα είναι ένας τέτοιος τομέας. Ένα μεγάλο ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της υπαίθρου, κυρίως αγρότες και εργάτες σε αγροκτήματα, εγκατέλειψε την ύπαιθρο για να ασχοληθεί με τον τουρισμό.

Θέσεις εργασίας εκτός της αγροτικής οικονομίας είναι οπωσδήποτε ελκυστικότερες για τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό της υπαίθρου.²⁸ Ιδιαίτερα για τους νέους ανθρώπους οι οποίοι βρίσκουν διέξοδο στον τομέα του τουρισμού θέλοντας να ξεφύγουν από μία σαφώς πιο επίπονη εργασία όπως είναι η αγροτική εργασία.

Έτσι ελάχιστοι από αυτούς παραμένουν στις αγροτικές περιοχές με αποτέλεσμα το μέλλον της γεωργίας να είναι ιδιαίτερα επισφαλές. Παράλληλα όμως ένα ακόμη φαινόμενο εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της μεταστροφής αυτής ..

Ο τουρισμός αυξάνει τον ανταγωνισμό για την απόκτηση γης. Έτσι ανεβαίνουν οι τιμές της και ενισχύεται ο κατακερματισμός της. Η γη πλέον πουλιέται σε μικρότερα τεμάχια και σε πολύ υψηλότερες τιμές. Φυσικά τα μεγαλύτερα θύματα αυτού του φαινομένου είναι τα άτομα νεαρής ηλικίας ,τα οποία προσπαθούν να αποκτήσουν γη είτε για ανέργεση κατοικιών είτε για καλλιέργεια.

Διαπιστώνεται λοιπόν ότι και με αυτό τον τρόπο ενισχύεται η «φυγή» των νέων από την ύπαιθρο κυνηγώντας μια καλύτερη ποιότητα ζωής.

²⁸ Ηγουμενάκης ,Κραβαρίτης,Λύτρας Εισαγωγή στον τουρισμό,σελ.214

ΕΠΟΧΙΚΕΣ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΙΣ

Υπάρχουν πολλές περιοχές που ενώ την καλοκαιρινή περίοδο σφύζουν από ζωή, τον υπόλοιπο χρόνο δίνουν μια εικόνα εγκατάλειψης. Αυτή η αλλαγή των ρυθμών της ζωής, εκτός από κοινωνικές επιπτώσεις, έχει και άσχημα οικονομικά αποτελέσματα, μια και πολλοί άνθρωποι μένουν χωρίς απασχόληση.

Πέρα όμως από τα προβλήματα εποχικής ανεργίας που δημιουργούνται για πάρα πολλά άτομα, στη χώρα μας σοβαρότερο πρόβλημα αποτελεί η αδρανοποίηση ή υπολειτουργία των επιχειρήσεων για τους περισσότερους μήνες του έτους. Αυτό συμβαίνει κυρίως στην παραδοσιακή μορφή του μαζικού τουρισμού.²⁹

Στη χώρα μας λειτουργούν περίπου 40.000 επιχειρήσεις, ξενοδοχεία και λοιπά καταλύματα με 1.000.000 περίπου κλίνες, 4.000 πρακτορεία ταξιδιών και απροσδιόριστος αριθμός επιχειρήσεων που βασίζονται στον τουρισμό (μονάδες εστίασης, αναψυχής, εμπορίου, γραφεία ενοικίασεως αυτοκινήτων κλπ.). Στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι μονάδες αυτές λειτουργούν περίπου μισό χρόνο (και από το διάστημα αυτό λειτουργίας, 3-4 μήνες το πολύ μόνο σε πλήρη απασχόληση).

Τους υπόλοιπους μήνες οι επιχειρήσεις είτε κλείνουν είτε υπολειτουργούν, απολύοντας το πλεονάζον προσωπικό. Όμως, ακόμη και αν είναι κλειστή μια ξενοδοχειακή μονάδα, συνεχίζει να δαπανά σημαντικά ποσά για συντήρηση, φύλαξη των εγκαταστάσεων καθώς και σε ορισμένες περιπτώσεις μισθοδοσία του απαραίτητου προσωπικού (π.χ

²⁹ Μαυροδόντης Θωμάς, 'τουρισμός και τουριστικές επιχειρήσεις',σελ56

διευθυντής, λογιστής..)Ακόμη υπάρχουν έξοδα όπως αποσβέσεις και τόκοι δανείων είτε η επιχείρηση είναι σε λειτουργία είτε όχι.

Έτσι η εποχικά λειτουργούσα τουριστική επιχείρηση πρέπει σε μικρό χρονικό διάστημα να βγάλει σε πέρας όλα τα έξοδα της χρονιάς και να περισσεύει και κέρδος. Αντιμέτωπη με τον ανταγωνισμό και τους κυρίαρχους της αγοράς, μεγάλους τουριστικούς οργανισμούς, η μικρή και μεσαία τουριστική επιχείρηση συνθλίβεται. Το επόμενο γι' αυτήν είναι να κλείσει και να βγει σε πλειστηριασμό για να εξοφληθούν οι υποχρεώσεις που έχει, κυρίως σε τράπεζες.

Το πρόβλημα της εποχικότητας στον τουρισμό είναι από τα σημαντικότερα που αντιμετωπίζει η τουριστική οικονομία της χώρας μας.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ

Ο τουρισμός στις περισσότερες χώρες δείχνει προτίμηση για ορισμένες περιοχές. Έτσι ορισμένοι τουριστικοί προορισμοί πλημμυρίζουν το καλοκαίρι ενώ άλλοι αγνοούνται.

Το μεγαλύτερο μέρος του τουριστικού ρεύματος κατευθύνεται στις παραθαλάσσιες περιοχές .Για παράδειγμα το 60% των συνολικών κλινών της χώρας μας (και ακόμη περισσότερο), συγκεντρώνεται σε 6 περιοχές:Αττική, Κ.Μακεδονία, Β.Κρήτη, Ρόδο, Κω και Κέρκυρα (1992).

Έτσι δημιουργούνται ανισότητες στην κατανομή του εθνικού εισοδήματος κατά περιφέρειες. Έχουμε λ.χ την Κρήτη, τις Κυκλάδες να έχουν ικανοποιητικά εισοδήματα, ενώ πανέμορφες περιοχές όπως λ.χ. το Καρπενήσι, η Θράκη, κ.α. να καταλαμβάνουν τις κατώτερες θέσεις στις στατιστικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης περί περιφερειακών ανισοτήτων.

ΑΝΕΠΑΡΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ – ΔΙΑΦΗΜΙΣΗ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού αποτελούν το νέο δυναμικό και αναπτυσσόμενο πρότυπο τουρισμού. Η σημασία της ανάπτυξης αυτών των μορφών έγκειται στο γεγονός ότι οι περισσότερες από αυτές προσφέρουν κάτι το πολύ διαφορετικό από ότι ο οργανωμένος μαζικός τουρισμός.

Ο τουρίστας έχοντας κορεστεί από το πρότυπο του οργανωμένου μαζικού τουρισμού, αναζητά στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού μια διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος και των τουριστικών εμπειριών.

Ακόμη τα τελευταία χρόνια γίνεται όλο και πιο έντονη η πεποίθηση ότι ο μαζικός τουρισμός υποβαθμίζει τόσο τις υπηρεσίες που παρέχονται από την περιοχή υποδοχής όσο και από την ίδια την περιοχή. Έτσι ένα μέρος των τουριστών (το οποίο συνεχώς αυξάνεται) έχει στραφεί προς τον εναλλακτικό τουρισμό.

Δυστυχώς όμως και κυρίως στη χώρα μας, έχει παρατηρηθεί έλλειψη επαρκής πληροφόρησης για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού με αποτέλεσμα τα οικονομικά οφέλη από αυτές να είναι υποτυπώδη ή και ανύπαρκτα και έτσι ο εναλλακτικός τουρισμός στην ουσία παραμένει ανεκμετάλλευτος.

ΧΑΜΗΛΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΕΣ

Σε πολλούς τουριστικούς προορισμούς την τελευταία δεκαετία έχει παρατηρηθεί ένα φαινόμενο μείωσης του επιπέδου της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, το οποίο οφείλεται κυρίως στην μαζικοποίηση του τουρισμού.

Έτσι έχουμε χαμηλότερες τιμές στα πακέτα διακοπών και κατ'επέκτασιν και στις οικονομικές εισροές προς την χώρα προορισμού. Ένα μεγάλο μέρος του εισερχόμενου τουρισμού αποτελείται από άτομα χαμηλού οικονομικού επιπέδου, τα οποία δεν αφήνουν χρήματα στον τόπο προορισμού.

Συνήθως αρκούνται στα άκρως απαραίτητα, τα οποία τους προσφέρει το πακέτο διακοπών τους (στέγαση και διατροφή) με αποτέλεσμα τα εισοδήματα στο επισιτιστικό κομμάτι του τουρισμού όσο και στο κομμάτι της διασκέδασης να έχουν ελαχιστοποιηθεί φανερά.

Ως αντίκτυπο όλων των παραπάνω είναι η οικονομική κρίση στην οποία έχουν επέλθει οι επιχειρήσεις, που απασχολούνται στους τομείς που προαναφέρθηκαν, τα τελευταία χρόνια.

ΟΛΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΕ ΤΟΠΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ

Μεγάλες σε έκταση διαρθρωτικές αλλαγές στις οικονομίες πολλών χωρών άρχισαν να πραγματοποιούνται όταν αυτές από κατεξοχήν αγροτικές μετεξελίχθηκαν σε βιομηχανικές ,όπου ο τουρισμός άρχισε βαθμιαία και σταθερά να παίζει καθοριστικό οικονομικό ρόλο.

Το φαινόμενο αυτό αφορά κυρίως τις αγροτικές περιοχές και αυτό γιατί ως πόλος έλξης δε λειτουργούν τόσο τα αστικά κέντρα – στα οποία οι κοινωνικοοικονομικές δομές είναι δύσκολο να επηρεαστούν μιας και οι οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης αφορούν σχεδόν αποκλειστικά άμεσα ή έμμεσα τους ήδη εμπλεκόμενους στο κλάδο - όσο οι αγροτικές περιοχές στις οποίες οι οικονομικές επιπτώσεις είναι καταλυτικές.³⁰

Η συνεχής αύξηση της απασχόλησης στον κλάδο του τουρισμού οδήγησε στην εγκατάλειψη και υποβάθμιση των άλλων κλάδων της τοπικής οικονομίας.

Τα υψηλότερα εισοδήματα που προσφέρει ο τουρισμός αλλά και η κοινωνική αποδοχή των τουριστικών επαγγελμάτων είναι οι κυριότερες αιτίες αυτής της γενικευμένης τάσης.³¹

Φυσικά το αποτέλεσμα των παραπάνω είναι ο τουρισμός να μετατρέπεται σταδιακά σε κυρίαρχο κλάδο της τοπικής οικονομίας.

² Τσάρτας Πάρις , 'Περιβαλλοντική κρίση',σελ.420

³¹ Λύτρας Περικλής,'Τουρίστες,ταξίδια,τόποι',σελ.167

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΤΑΙΡΙΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΝΕΠΤΥΓΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ

Η οικονομική ανάπτυξη των επονομαζόμενων «πλουσίων» χωρών του κόσμου έχει άμεση σχέση με τη συνεχή ανάπτυξη του παγκόσμιου τουρισμού.

Οι χώρες αυτές συγκεντρώνουν υψηλά ποσοστά τόσο των τουριστικών δαπανών όσο και των τουριστικών εισπράξεων παγκοσμίως.

Η παρουσία τους στα κέντρα λήψης αποφάσεων που σχετίζονται με την παγκόσμια τουριστική πολιτική είναι καταλυτική, καθώς και στην διαμόρφωση των κυριότερων παραγόντων επιρροής της τουριστικής ανάπτυξης.

Η δυνατότητα τους αυτή, δηλαδή η δυνατότητα ελέγχου της παγκόσμιας τουριστικής ζήτησης και προσφοράς, δε σχετίζεται μόνο με την σαφώς πλεονεκτική οικονομική τους θέση, αλλά περισσότερο με την οργανωτική και τεχνολογική τους πρωτοπορία σε όλους τους τομείς που διαμορφώνουν τη ζήτηση και προσφορά.

Όπως είναι : οι μεταφορές, ο οργανωμένος τουρισμός, η διαφήμιση, η έρευνα, οι επενδύσεις, η εκπαίδευση, το μάνατζμεντ, οι εφαρμογές της πληροφορικής καθώς και η διαμόρφωση νέων καινοτόμων τουριστικών προϊόντων.³²

Έτσι αυτή η πολυεπίπεδη παρουσία επιτρέπει τον άμεσο και έμμεσο έλεγχο των διεθνών τουριστικών ροών καθώς και τη διαμόρφωση των μεταφορών κεφαλαίων και της τεχνογνωσίας προς τις τουριστικές χώρες.

³² Λύτρας Περικλής, 'Ταξίδια, τουρίστες, τόποι', σελ.165

Ένα σημαντικότατο αποτέλεσμα της επιρροής των οι αναπτυγμένων χωρών και των διεθνών τουριστικών οργανισμών είναι οι διαμορφωμένες αυτές σχέσεις εξάρτησης των αναπτυσσόμενων χωρών από τις αναπτυγμένες, παραμένουν ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της άνιση ανάπτυξης του παγκόσμιου τουρισμού που οδηγεί σε μια εξίσου άνιση κατανομή κερδών ανάμεσα στις αναπτυγμένες και τις αναπτυσσόμενες χώρες.

**ΠΛΗΘΩΡΙΣΤΙΚΕΣ ΤΙΜΕΣ – Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ
ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙ ΥΨΗΛΟΤΕΡΕΣ ΤΙΜΕΣ ΣΤΑ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΑ
ΑΓΑΘΑ**

Ο τουριστικός τομέας λόγω της σημαντικότητας του μπορεί να θεωρηθεί για ένα μεγάλο αριθμό χωρών ως ένας κύριος παράγοντας δημιουργίας πληθωριστικών τάσεων.

Η υπερσυγκέντρωση της τουριστικής ζήτησης σε μια περιοχή σε μια συγκεκριμένη περίοδο έναντι μιας περιορισμένης προσφοράς δημιουργεί μια άνοδο των τιμών.

Η άνοδος αυτή των τιμών δε αφορά μόνο τα κατεξοχήν τουριστικά προϊόντα, αλλά αγαθά και υπηρεσίες που χαρακτηρίζονται ως συμπληρωματικά και σε ένα τρίτο επίπεδο σε όλα τα προϊόντα γενικά.

Είναι συνηθισμένο φαινόμενο κατά τη διάρκεια περιόδου αιχμής μια εποχική τουριστική ζήτηση να προκαλεί άνοδο των τιμών όμως στο τέλος της περιόδου αιχμής, αντί οι τιμές να επανέλθουν στο προγενέστερο επίπεδο τους σταθεροποιούνται σ'ένα υψηλότερο ή εφάμιλλο επίπεδο.³³

Έτσι πολλές φορές οι μόνιμη κάτοικοι της συγκεκριμένης περιοχής καλούνται να αποκτήσουν τα διάφορα καταναλωτικά αγαθά σε υψηλότερες τιμές.

Αν και αυτός ο τύπος των οικονομικών επιπτώσεων δεν έχει ερευνηθεί είναι προφανές φαινόμενο.

³³ Βαρβαρέσος Στέλιος, 'τουρισμός, οι οικονομικές προσεγγίσεις', σελ.269

ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΑΣ – ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού τείνει να απαιτεί όλο και περισσότερο έδαφος και υπηρεσίες. Αυτό σε συνδυασμό με την έλλειψη προγραμματισμού σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο οδηγεί στην ανάπτυξη παραοικονομικών δραστηριοτήτων και κερδοσκοπίας στον τουρισμό³⁴.

Είναι χαρακτηριστικό ότι σε πρόσφατες έρευνες αποδείχθηκε ότι υψηλό ποσοστό του πληθυσμού (τουριστικών περιοχών) απέκρυπτε είτε εισόδημα είτε απασχόληση στον τομέα του τουρισμού.

Αυτό αποδεικνύεται άλλωστε και από το γεγονός ότι για παράδειγμα στη χώρα μας τα νόμιμα τουριστικά καταλύματα δεν είναι ούτε το 1/5 του συνόλου των τουριστικών καταλυμάτων.

Όλα τα παραπάνω είναι αποτέλεσμα της ραγδαίας εξάπλωσης του μαζικού τουρισμού.

Αυτό φαίνεται και από τον παρακάτω πίνακα όπου εμφανίζεται η εξέλιξη του διεθνούς τουρισμού στην Ελλάδα:

Εξέλιξη του διεθνούς τουρισμού στην Ελλάδα (1960-1996)

	1960	1970	1980	1989	1991	1996
Αφίξεις των διεθνών τουριστών	399,4	1609,2	5271,1	8541,4	8271,0	9782,0
Ένδειξη	100	403,0	1319,8	2140,0	2071,0	2449,2

Πηγή Ε.Ο.Τ

³⁴ Τσάρτας Πάρις., Τουριστική ανάπτυξη>>,σελ.422.

**ΘΕΤΙΚΕΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ**

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ

Σε αρκετές χώρες οι οποίες διέθεταν τουριστικούς πόρους (ήλιο, θάλασσα, πολιτισμό) με το φαινόμενο του τουρισμού άρχισε και η εισροή κεφαλαίου, η οποία συνέλαβε στην γενικότερη οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Τα χρήματα τα οποία δαπανούν οι τουρίστες για να προμηθευτούν τα διάφορα τουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες ώστε να μπορούν να απολαύσουν αυτούς τους τουριστικούς προορισμούς που επισκέπτονται αποτελούν συναλλαγματικά έσοδα για αυτούς και κατ'επέκταση και για τις χώρες υποδοχής και φιλοξενίας τους.

Η πραγματοποίηση μιας δαπάνης εκ μέρους των τουριστών για την αγορά τουριστικών υπηρεσιών πριν την τουριστική τους μετακίνηση ή για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών κατά τη διάρκεια της στους τόπους που επισκέπτονται ,δεν περιορίζεται απλά και μόνο σε αυτές τις συναλλαγματικές πράξεις, αλλά η ροή τους συνεχίζεται μέσα σε ένα ευρύτερο οικονομικό κύκλωμα.³⁵

Ειδικότερα στην τουριστική αγορά ξοδεύονται και εισπράττονται χρήματα μεταξύ των πωλητών τουριστικών προϊόντων από τη μια πλευρά και των αγοραστών τους από την άλλη.

Έτσι για τους πρώτους προκύπτουν τουριστικά έσοδα και για τους δεύτερους τουριστικές δαπάνες.

Ακόμη η διενέργεια επενδύσεων που αφορούν άμεσα (όπως λ.χ. το χτίσιμο και ο εξοπλισμός ενός ξενοδοχείου) ή έμμεσα (όπως λ.χ. η κατασκευή ενός λιμένος) τον τουρισμό, καθώς και η λειτουργία των

³⁵ Ηγουμενάκης , Κραβαρίτης ,Λύτρας , 'Εισαγωγή στον τουρισμό',σελ.230

τουριστικών επιχειρήσεων, έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση του εθνικού εισοδήματος.

Κατά συνέπεια, ένα σημαντικό μέρος της ευημερίας των λαών, που εξαρτώνται από τον τουρισμό, οφείλεται σε αυτόν.

Αυτό ισχύει και για τη χώρα μας, ιδιαίτερα σε ορισμένες περιοχές.³⁶

³⁶ Μαυροδόντης Θωμάς, από τις σημειώσεις : Τουρισμός και Τουρ.Επιχειρήσεις.

ΑΥΞΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΜΟΝΙΜΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΥΠΟΔΟΧΗΣ – ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Ο τομέας που κατά κύριο λόγο ωφελείται από την τουριστική ανάπτυξη είναι η απασχόληση, γεγονός που σχετίζεται με την οργάνωση του τουρισμού που σχετίζεται με την οργάνωση του τουρισμού που αναμφίβολα μπορεί να θεωρηθεί κλάδος έντασης εργασίας.

Μέσω της απασχόλησης των κατοίκων σε κάποια τουριστική δραστηριότητα, οι μόνιμοι κάτοικοι αποκτούν επιπλέον εισόδημα. Εκτιμάται ότι στην χώρα μας απασχολούνται στον ευρύτερο τουριστικό τομέα πάνω από 500.000 άτομα. Ειδικά ο τομέας παροχής υπηρεσιών είναι εντάσεως εργασίας, δηλαδή απασχολούνται πολλά άτομα σε αυτόν³⁷ και δε μπορεί να γίνει υποκατάσταση της εργασίας με μηχανήματα.

Η απασχόληση που δημιουργεί ο τουριστικός τομέας είναι πολύπλευρη. Γενικά μπορεί να διακριθεί σε τρεις κατηγορίες:

Α. Άμεση απασχόληση

Αυτός ο τύπος απασχόλησης αφορά στον κυρίως τουριστικό τομέα και περιλαμβάνει τα άτομα που εργάζονται στα τουριστικά καταλύματα, τα μεταφορικά μέσα, τα εστιατόρια και τα κέντρα αναψυχής, τη διοίκηση του τουρισμού, την τουριστική εκπαίδευση, τα καταστήματα λαϊκής τέχνης, τα τουριστικά γραφεία, τα γραφεία ξεναγών κ.λπ.

³⁷ Μαυροδόντης Θωμάς, από τις σημειώσεις ‘Τουρισμός και τουριστικές επιχειρήσεις ‘

B. Η έμμεση απασχόληση

Αυτή αφορά στις επιχειρήσεις που προμηθεύουν τον τουριστικό τομέα με τα αγαθά και τις υπηρεσίες που έχει ανάγκη. Έτσι θεωρούνται ως έμμεση απασχόληση οι θέσεις εργασίας που οφείλονται στην τουριστική δραστηριότητα και ανήκουν στον κλάδο των κατασκευών, της χειροτεχνίας, της γεωργίας κ.λπ.

Οι θέσεις εργασίας που δημιουργούνται στον κλάδο των κατασκευών θεωρούνται οι πιο πολυάριθμες (τουριστικά καταλύματα, μαρίνες, συνεδριακά κέντρα, κ.λπ.)

Γ. Η απορρέουσα απασχόληση

Αυτή απορρέει από τις δαπάνες των τουριστών, οι οποίες δημιουργούν πρόσθετα εισοδήματα στον τοπικό πληθυσμό που εμπλέκεται άμεσα στην τουριστική δραστηριότητα.

Συνεπώς δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας, οι οποίες αποσκοπούν να ικανοποιήσουν τις νέες ανάγκες που εμφανίστηκαν χάρη στον τουρισμό (δημόσιες υπηρεσίες, υγεία, εκπαίδευση κ.λπ.)

Η απορρέουσα απασχόληση σχετίζεται άμεσα με την οικονομική δομή της χώρας υποδοχής, δηλαδή με το περιεχόμενο των εισαγωγών στις διάφορες ενδιάμεσες κατανάλωσης και τις αγορές εξοπλισμών από τον τουριστικό τομέα.³⁸

Συμπερασματικά ο τουρισμός δημιουργεί θέσεις εργασίας σε πολλούς από τους κλάδους της οικονομίας μιας χώρας, δημιουργώντας έτσι εισοδήματα για τους κατοίκους της ή ενισχύοντας τα ήδη υπάρχοντα εισοδήματα τους.

³⁸ Βαρβαρέσος Στέλιος, ' Τουρισμός οικονομικές προσεγγίσεις ',σελ.323

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Είναι γνωστή η διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στο κέντρο και στην περιφέρεια σε σχέση με την οικονομία. Οι προσπάθειες για μείωση αυτής της αδικίας σε βάρος της επαρχίας, με όλα τα δεινά που αυτή συνεπάγεται, βοηθούνται σημαντικά από την τουριστική ανάπτυξη.

Ο τουρισμός από την φύση του ευνοεί την περιφερειακή ανάπτυξη. Για παράδειγμα στη χώρα μας ,τα κύρια χαρακτηριστικά του τουριστικού προϊόντος, το φυσικό κάλλος και η πολύτιμη αρχαιολογική – πολιτιστική μας κληρονομιά είναι σχεδόν ισομερώς κατανεμημένα σε όλη την ελληνική επικράτεια.

Έτσι με την κατάλληλη αξιοποίηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε περιοχής μέσα από κατάλληλους χειρισμούς, δημιουργούνται πρόσθετες ευκαιρίες απασχόλησης και σταματά ή μειώνεται δραστικά η πληθυσμιακή ερήμωση της υπαίθρου.

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΥΠΟΔΟΜΗΣ

Ως υποδομή στην οικονομία εννοούμε τα πάσης φύσεως κεφαλαιουχικά αγαθά του οικονομικού συστήματος που βοηθούν στην εθνική παραγωγή και αφορούν όλη την οικονομία.

Σ'αυτά ανήκουν όλα τα έργα που βοηθούν στην συγκοινωνία (δρόμοι, σιδηρόδρομοι, λιμάνια, αερολιμένες κλπ.), τα έργα υδροδότησης, αποχέτευσης, τηλεπικοινωνίας, ηλεκτρισμού κ.α.

Η δημιουργία νέων εγκαταστάσεων αυτής της μορφής, συνήθως από κρατικούς φορείς, αποτελούν τις επενδύσεις που βοηθούν στην καλύτερη και οικονομικότερη διεξαγωγή των οικονομικών δραστηριοτήτων και επομένως του τουρισμού. Οι ευνοϊκές αυτές επιδράσεις στην οικονομία καλούνται «εξωτερικές οικονομίες μια και δεν αφορούν άμεσα και δεν επηρεάζονται από την κάθε επιχείρηση.

Ο τουρισμός, όντας ένας σημαντικότερος τομέας της οικονομίας, αποτελεί ισχυρό παράγοντα δημιουργίας αυτών των επενδύσεων. Παράλληλα βέβαια βοηθούνται και οι υπόλοιποι τομείς. Η δημιουργία π.χ μιας μαρίνας σε ένα παραθαλάσσιο τουριστικό τόπο θα βοηθήσει και την τοπική αλιεία.

ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΟΥ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ ΤΩΝ ΠΛΗΡΩΜΩΝ

Οι συναλλαγματικές εισπράξεις από τον εισερχόμενο τουρισμό, που είναι πολύ σημαντικές στη χώρα μας (4–5 δις. δολάρια ετησίως), βοηθούν στη κάλυψη ενός τμήματος του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου (πληρωμές και εισπράξεις για εισαγόμενα και εξαγόμενα εμπορεύματα).

Αν δε γινόταν αυτό, θα εξαναγκαζόμασταν είτε να περικόψουμε τις εισαγωγές είτε να αυξήσουμε τις εξαγωγές (πράγμα πολύ δύσκολο αφού οι ελληνικές εξαγωγές είναι μόλις το 20% περίπου των εισαγωγών!!), είτε να δανειστούμε από το εξωτερικό, με συνέπεια την αύξηση της εξάρτησης της χώρας μας από τους δανειστές και την μεταβίβαση των χρεών στις απερχόμενες γενεές.

Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης

Β' ΜΕΡΟΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Στο προηγούμενο μέρος μελετήσαμε τις οικονομικές επιπτώσεις που έχει επιφέρει η τουριστική ανάπτυξη στους τόπους υποδοχής. Βέβαια η ανάπτυξη αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί φορέας μόνο οικονομικών αλλαγών. Αντίθετα είναι και ένας σημαντικός φορέας κοινωνικών ανακατατάξεων.

Η αιτία είναι προφανής : ως πόλος έλξης του τουριστικού ρεύματος δεν λειτουργούν τόσο τα αστικά κέντρα, όσο οι αγροτικές περιοχές στις οποίες οι οικονομικές επιπτώσεις είναι καταλυτικές. Φυσική απόρροια των οικονομικών ανακατατάξεων είναι και μια σειρά κοινωνικών αλλαγών. Κι αυτό γιατί η δυναμική αναπτυξιακή δράση του τουρισμού τείνει να λειτουργεί μονιστικά για τις περιοχές υποδοχής τουριστών, με τον τουρισμό να γίνεται ο βασικός παράγοντας που καθορίζει τις αλλαγές που επέρχονται στην κοινωνική δομή των περιοχών αυτών³⁹.

Ένα πλαίσιο ευρύτερης ερμηνείας των διαφορετικών κοινωνικών αλλαγών που παρουσιάζονται σε διαφορετικούς τόπους υποδοχής αποτελεί το ζήτημα των σταδίων της τουριστικής ανάπτυξης⁴⁰.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα τρία στάδια της τουριστικής ανάπτυξης σύμφωνα με τους πρωτοπόρους της Κοινωνιολογίας του τουρισμού Forster και Greenwood, όπως τις συνέθεσε ο P.Norona.

³⁹ «Περιβαλλοντική κρίση», Πάρις Τσάρτας, σελ.420

⁴⁰ «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι», Πάρις Τσάρτας, σελ 262

1^ο στάδιο ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ	Η περιοχή «ανακαλύπτεται» από τουρίστες ή επενδυτές.
2^ο στάδιο ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ	Οι ντόπιοι «ανταποκρίνονται» στην πρόκληση της τουριστικής ανάπτυξης και επενδύουν στον τουρισμό.
3^ο στάδιο ΘΕΣΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	Αναπτύσσεται και εμπεδώνεται θεσμικά ο τουρισμός στην περιοχή που αποκτάει τα χαρακτηριστικά ενός τουριστικού θέρετρου.

Ανάλογα σε ποιο στάδιο ανάπτυξης βρίσκεται μια περιοχή, ανάλογη είναι και η προσέλκυση των διαφόρων τύπων τουριστών. Υπάρχει ,δηλαδή, μια αντιστοιχία ανάμεσα στους τύπους τουρισμού και στα στάδια της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής.

1^ο στάδιο ανάπτυξης	Τουρίστες περιηγητές που ταξιδεύουν για διαφορετικούς λόγους σε μικρές ομάδες και αυτόνομα χωρίς οργάνωση και προγραμματισμό.
2^ο στάδιο ανάπτυξης	Τουρίστες που ταξιδεύουν σε ομάδες κυρίως για διακοπές είτε αυτόνομα είτε χρησιμοποιώντας τις υπηρεσίες του οργανωμένου τουριστικού τομέα. Οι τύποι τουριστών του πρώτου σταδίου αποχωρούν από την περιοχή.
3^ο στάδιο ανάπτυξης	Τουρίστες που ταξιδεύουν οργανωμένα σε ομάδες αποκλειστικά σχεδόν για διακοπές και χρησιμοποιώντας τα πακέτα του οργανωμένου τουριστικού τομέα. Οι τύποι τουριστών του δευτέρου σταδίου είτε αποχωρούν είτε παραμένουν διαφοροποιώντας τα χαρακτηριστικά των επιλογών τους.

Στη συνέχεια παραθέτουμε τις θετικές και αρνητικές κοινωνικές αλλαγές που επιφέρει η τουριστική ανάπτυξη.

**ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ**

ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΜΟΝΙΜΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ

Είναι λοιπόν αναμφισβήτητο ότι η σχέση των τουριστών με τους ντόπιους είναι περισσότερο ισότιμη στα πρώτα στάδια ανάπτυξης του τουρισμού, όταν οι τουρίστες γίνονται δεκτοί περισσότερο σαν φιλοξενούμενοι παρά σαν πελάτες.

Όσο όμως αναπτύσσεται ο οργανωμένος μαζικός τουρισμός τότε μεταβαίνουμε από μια σχέση «πρόσωπο με πρόσωπο» σε μια σχέση καθαρά εμπορική ανάμεσα στους τουρίστες και στους ντόπιους. Κι αυτό οφείλεται στον μεγάλο αριθμό των τουριστών, στον πρόσκαιρο χαρακτήρα της συνάντησης, στον τύπο της οργάνωσης του ταξιδιού, και στις πολιτισμικές και θεσμικές διαφορές των ντόπιων με τους τουρίστες.

Όλα αυτά έχουν σαν αποτέλεσμα η σχέση μεταξύ τουριστών και ντόπιων να κυριαρχείται από επιφανειακά και εμπορικά χαρακτηριστικά και ανάλογα να διαμορφώνονται και οι αντιλήψεις των δυο συμμετοχόντων. Οι τουρίστες γίνονται επιφυλακτικοί ως προς τις προθέσεις των ντόπιων, πιστεύοντας ότι επιδιώκουν μόνο τα χρήματά τους, ενώ οι ντόπιοι τείνουν να εμπορικοποιούν τη σχέση με τους τουρίστες στο επίπεδο μιας αγοραπωλησίας⁴¹.

Όλα τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι είναι πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να υπάρξει μια ουσιαστική και αληθινή διαπροσωπική σχέση ανάμεσα στους τουρίστες και τους ντόπιους. Συνεπώς ούτε ο τουρίστας μπορεί να γνωρίσει την κουλτούρα του τόπου που επισκέπτεται, ούτε ο ντόπιος να γνωριστεί με μια κουλτούρα διαφορετική από την δική του.

⁴¹ «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι» Πάρις Τσάρτας, σελ.214

ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ

Συναφή με τα παραπάνω, σε ένα δεύτερο επίπεδο ο οργανωμένος μαζικός τουρισμός οδηγεί τους ντόπιους σε φαινόμενα ξενοφοβίας.

Η ξενοφοβία ορίζεται ως το αποτέλεσμα της στέρησης του τοπικού πολιτισμού που προκαλείται από την παρουσία των τουριστών, οι οποίοι υπενθυμίζουν ανά πάσα στιγμή στους ντόπιους την αδυναμία του υπάρχοντος συστήματος να τους προσφέρει ένα επίπεδο διαβίωσης αντίστοιχο με εκείνο των τουριστών⁴². Δημιουργείται δηλαδή δυσφορία και προβληματισμός στους ντόπιους καθώς όταν αυτοί εργάζονται, οι τουρίστες κάνουν διακοπές. Ευρύτερα αυτό δημιουργεί στους ντόπιους την αίσθηση ότι ολόκληρη η περιοχή όπου κατοικούν εργάζεται για λογαριασμό των τουριστών.

Κατά την διάρκεια της τουριστικής περιόδου, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου οι τουρίστες συρρέουν μαζικά, η πλειοψηφία των κατοίκων, άσχετα με τον κλάδο που απασχολούνται, μετατρέπονται – συμβολικά έστω - σε προσωπικό εξυπηρέτησης του τουριστικού τομέα. Αυτή η αίσθηση των ντόπιων ενισχύεται και από την συμπεριφορά των τουριστών που προσπαθούν π.χ να τους φωτογραφίσουν ή να παρατηρούν τις καθημερινές τους ασχολίες, με αποτέλεσμα να αισθάνονται ό,τι ανήκουν σε ένα «παραδοσιακό ζωολογικό κήπο⁴³» όπως χαρακτηριστικά έχει ειπωθεί.

Η ξενοφοβία βέβαια οφείλεται και στην χρήση στερεοτύπων των ντόπιων προς τους τουρίστες. Τα στερεότυπα χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία οι ντόπιοι γενικεύουν, ταυτίζοντας τον τουρίστα με την θετική ή αρνητική εικόνα που έχουν για τον κάτοικο

⁴² «Τουρισμός: έννοιες, μεγέθη, δομές, η ελληνική πραγματικότητα» Στέλιος Βαρβαρέσος, σελ.235

⁴³ «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι» Πάρις Τσάρτας, σελ.219

μιας ανεπτυγμένης χώρας. Για παράδειγμα ο μακρυμάλλης νεαρός τουρίστας στις περισσότερες χώρες ταυτίζεται με τον «χίπυ», που για τους ντόπιους ισοδυναμεί με όλα όσα είναι αρνητικά και απορριπτέα στον δυτικό πολιτισμό⁴⁴.

Στην δεύτερη κατηγορία τα στερεότυπα αφορούν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που οι ντόπιοι θεωρούν ότι έχει κάποιος λαός (π.χ οι Άγγλοι είναι βρώμικοι κ.λ.π).

Είναι λοιπόν αναμφίβολο ότι και η σχέση εξυπηρέτησης αλλά και τα στερεότυπα οδηγούν τους ντόπιους σε φαινόμενα ξενοφοβίας.

⁴⁴ «Περιβαλλοντική κρίση» Πάρις Τσάρτας, σελ.427

ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΔΟΜΩΝ ΣΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΔΟΜΕΣ

Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε καλύτερα τις αλλαγές που επέρχονται στην τοπική κοινωνική δομή, θα εξετάσουμε τις αλλαγές αυτές στα τρία στάδια ανάπτυξης που έχουμε ήδη αναφέρει.

1^ο στάδιο ανάπτυξης

Στο πρώτο στάδιο ανάπτυξης που ταυτίζεται με την «ανακάλυψη» της περιοχής, οι κοινωνικές αλλαγές και επιπτώσεις στην κοινωνική δομή – κυρίως αγροτικού τύπου – είναι περιορισμένες και συνδέονται με αργές διαφοροποιήσεις στην παραγωγική βάση, οι οποίες σχετίζονται με τις νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες στον τουρισμό.

2^ο στάδιο ανάπτυξης

Στο δεύτερο στάδιο ανάπτυξης η περιοχή στρέφεται σταδιακά στον έξω κόσμο τόσο όσον αφορά τις επιρροές που δέχεται η κοινωνική δομή της από την προβολή των αστικών προτύπων των τουριστών, όσο και από την αναζήτηση πόρων για την υποστήριξη της τουριστικής ανάπτυξης⁴⁵. Η συχνά κλειστή αγροτική δομή διαφοροποιεί πιο εντατικά την παραγωγική της βάση και υιοθετεί επιφανειακά γνωρίσματα των αστικών κέντρων (π.χ. υποδομές, μεταφορικά δίκτυα), καταλήγοντας έτσι στην διαμόρφωση μιας κοινωνικής δομής με έντονα τα στοιχεία δυϊσμού : παραδοσιακά ήθη και παραγωγικές δραστηριότητες με σύγχρονα πρότυπα και τρόπο ζωής.

⁴⁵ «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι», Πάρις Τσάρτας, σελ.268

3^ο στάδιο ανάπτυξης

Στο τρίτο στάδιο έχουν αναπτυχθεί όλες οι υποδομές και οι υπηρεσίες του οργανωμένου μαζικού τουρισμού.

Η κοινωνική δομή που διατηρούσε ορισμένα χαρακτηριστικά αλληλεγγύης και συνεργασίας ανάμεσα στους κατοίκους αλλάζει λόγω των οικονομικών συμφερόντων και αποκτάει ένα χαρακτήρα όπου κυριαρχεί η αποπροσωποίηση των σχέσεων και ο ατομικισμός⁴⁶. Ουσιαστικά επικρατούν τα κοινωνικά πρότυπα των αστικών κέντρων.

Η παραγωγική βάση διαφοροποιείται στρεφόμενη και συνδεδεμένη σχεδόν αποκλειστικά με τον τουρισμό και συνεπώς η κοινωνική δομή οφείλει να προσαρμοστεί στα αστικά πρότυπα που απαιτεί η τουριστική ανάπτυξη.

Ο δυϊσμός ανάμεσα στο παραδοσιακό και στο «σύγχρονο» βαθαίνει και οδηγεί σε κοινωνικές ανακατατάξεις και συγκρούσεις την κοινωνία ανάμεσα σε όσους εκφράζουν την παράδοση και σε όσους εκφράζουν τον εκσυγχρονισμό.

Είναι όμως εντυπωσιακό ό,τι παρά την «πίεση» για μετάβαση, οι αγροτικές κοινωνίες διατηρούν ακόμη ορισμένα από τα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής αγροτικής δομής, τα οποία όμως διαδραματίζουν μικρότερο ρόλο⁴⁷.

⁴⁶ «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι» Πάρις Τσάρτας, σελ 269

⁴⁷ Του ιδίου, σελ 270

ΑΛΛΑΓΗ ΡΟΛΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Οι κοινωνικές αλλαγές που έχουν να κάνουν με την παρουσία του τουρισμού ανατρέπουν σημαντικούς θεσμούς που αποτελούσαν για χρόνια την βάση της τοπικής κοινωνίας. Ένας τέτοιος θεσμός είναι και ο θεσμός της οικογένειας, ο ρόλος της οποίας αλλάζει ουσιαστικά στα πλαίσια της νέας κοινωνικής δομής που διαμορφώνεται στις τουριστικές περιοχές.

Στην πλειοψηφία των αγροτικών περιοχών ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια ήταν καθοριστικός όσον αφορά την διαμόρφωση των τελικών επιλογών των μελών της για πάρα πολλά θέματα όπως η επιλογή επαγγέλματος, η εκπαίδευση, ο γάμος κ.τ.λ.

Παράλληλα η οικογένεια διαδραμάτιζε έναν ευρύτερο κοινωνικό και παραγωγικό ρόλο, όχι μόνο για τα μέλη της αλλά και για το σύνολο της περιοχής. Λειτουργούσε δηλαδή ως πυρήνας μικροεπιχειρησιακής δράσης⁴⁸ με στόχο την βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής θέσης των μελών της.

Ο τουρισμός, όμως, δίνοντας επαγγελματικές διεξόδους, συνεπώς και οικονομική ανεξαρτησία, στους κατοίκους ιδιαίτερα στους νέους και στις γυναίκες – που πριν δεν είχαν – οδήγησε στην αυτονόμηση των μελών της οικογένειας από την εξουσία του αρχηγού πατέρα⁴⁹. Με αυτόν τον τρόπο ο τουρισμός συνέβαλε στην αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων και του τρόπου λήψης των αποφάσεων στο πλαίσιο της οικογένειας.

⁴⁸ «Περιβαλλοντική κρίση» Πάρις Τσάρτας, σελ.σελ 423

⁴⁹ Του ιδίου, σελ 424

ΤΑΣΗ ΜΙΜΗΤΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

Οι τουρίστες, ιδιαίτερα στα πρώτα στάδια της τουριστικής ανάπτυξης, λειτουργούν για τους ντόπιους σαν μια ζωντανή διαφήμιση όλων όσων θεωρούνται σύμβολα κοινωνικής επιτυχίας όπως εισόδημα, κατανάλωση, ελευθερία κλπ. Με αυτό τον τρόπο ο τουρισμός, μαζί με τα άλλα μέσα μαζικής επικοινωνίας, γίνεται ένα σημαντικό «κανάλι» προβολής των κοινωνικών και καταναλωτικών προτύπων των χωρών αποστολής τουριστών⁵⁰. Αυτοί οι οποίοι επηρεάζονται και τείνουν να μιμούνται τα πρότυπα αυτά είναι οι νέοι, και κυρίως οι νέοι άντρες. Κι αυτό γιατί ο τουρισμός γι' αυτούς είναι ένα “παράθυρο” προς τον έξω κόσμο, τον οποίο θεωρούν περισσότερο σύγχρονο και ελεύθερο σε σύγκριση με την τοπική κοινωνία, την οποία θεωρούν αναχρονιστική και περιορισμένη. Έτσι οι νέοι μιμούνται τον τρόπο ζωής και τις συμπεριφορές των τουριστών, κάτι όμως που τους οδηγεί σε συγκρούσεις με την οικογένεια και τους μεγαλύτερους.

Επίσης όλη αυτή η λειτουργία του φαινομένου που ονομάστηκε «κίνητρο επίδειξης» οδήγησε τους νέους σε μια υπερεκτίμηση του εισοδήματος ως παράγοντα κοινωνικής ανόδου, αντίθετα υποτίμησε την τοπική παράδοση.⁵¹

⁵⁰ Πρόκειται για το « κίνητρο επίδειξης» (demonstration effect) που δεν είναι τίποτα άλλο παρά η αλλαγή στις πεποιθήσεις, αξίες και συμπεριφορές που προέρχεται από την μίμηση του κοινωνικού προτύπου που αντιπροσωπεύουν οι τουρίστες.

⁵¹ «Οι κοινωνικές επιπτώσεις του τουρισμού στο Λασίθι» Πάρις Τσάρτας, σελ. 100

ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΟΜΙΑΣ

Ο τουρισμός και η τουριστική ανάπτυξη στο σύνολο της, όπως έχουμε αναφέρει, επιδρούν σαν καταλύτης σε μια τοπική κοινωνία. Η «ανάμειξη» ντόπιων και τουριστών δημιουργεί νέα κοινωνικά δεδομένα και νέους κοινωνικούς συσχετισμούς, φαινόμενα τα οποία συχνά οδηγούν σε σημαντικές κοινωνικές «παρεκκλίσεις» με κυριότερες τις ακόλουθες:

Α) Την εγκληματικότητα,⁵² η οποία αυξήθηκε εξαιτίας του τουρισμού και αποτελεί πλέον πρόβλημα για τις τοπικές κοινωνίες. Η αιτία έγκειται στο γεγονός ότι ταυτόχρονα με το επίπεδο της τουριστικής ανάπτυξης υπάρχει και μια ανάλογη αύξηση στον αριθμό των ανθρώπων που προσελκύονται στην περιοχή με σκοπό να βρουν εργασία. Οι μόνιμοι κάτοικοι σε συνδυασμό με τους τουρίστες και με αυτούς που αναζητούν εργασία έχουν σαν αποτέλεσμα τον τριπλασιασμό ή και περισσότερο του πληθυσμού μιας περιοχής. Αυτό συνεπάγεται την αδυναμία των δυνάμεων δημόσιας τάξης να καλύψουν τις νέες πληθυσμιακές ανάγκες⁵³.

Η πλειοψηφία των εγκλημάτων είναι κυρίως κλοπές, διαρρήξεις, ληστείες και βιασμοί τουριστριών.

Μια από τις κύριες αιτίες αύξησης των εγκληματικών ενεργειών εναντίον των τουριστών είναι το οικονομικό χάσμα που υπάρχει μεταξύ ντόπιων και τουριστών, καθώς και η συμπεριφορά των τουριστών που πολλές φορές έρχεται σε αντίθεση με τα τοπικά ήθη (π.χ. προκλητικό ντύσιμο, γυμνισμός, ελεύθερη ερωτική συμπεριφορά κλπ)

⁵² «Εισαγωγή στον τουρισμό» Ν.Ηγουμενάκης,Κ.Κραβαρίτης, Π.Λύτρας, σελ.266

⁵³ Των ιδίων, σελ 266

Β) Τον τζόγο⁵⁴, ο οποίος αποτελεί μέρος της όλης τουριστικής ατραξιόν μιας περιοχής. Στον τουρισμό η μορφή τζόγου που επικρατεί είναι τα λεγόμενα «καζίνο», τα οποία ναι μεν αναδεικνύονται ως μια σοβαρή συναλλαγματική δραστηριότητα του τουρισμού και των εθνικών οικονομιών, ταυτόχρονα όμως δημιουργούν σοβαρά προβλήματα στις τοπικές κοινωνίες καθώς χάνονται “περιουσίες” από τους κατοίκους, ανακατανέμεται το εισόδημα, δημιουργούνται νέες τάξεις κλπ.

Το πιο σημαντικό βέβαια από όλα θεωρείται η αναζήτηση του εύκολου χρήματος από τους νέους.

Γ) Την πορνεία⁵⁵, η οποία φυσικά προϋπήρχε αλλά αυξήθηκε σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας του τουρισμού.

Στην Τυνησία, για παράδειγμα, υπάρχει ανδρική πορνεία με στόχο ηλικιωμένες τουρίστριες. Ο ίδιος τύπος πορνείας υπάρχει και σε πολλές μεσογειακές χώρες, Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα κ.τ.λ.

Ένα είδος πορνείας, που επίσης εμφανίζεται στις μεσογειακές χώρες, θα μπορούσαν να θεωρηθούν και οι «εραστές του καλοκαιριού» αν και συνήθως λείπει το χρηματικό αντάλλαγμα.

Αυτές οι μορφές όμως ωχριούν μπροστά στο οργανωμένο κύκλωμα πορνείας για αποκλειστική εξυπηρέτηση των τουριστών (ο λεγόμενος σεξο-τουρισμός) που έχει δημιουργηθεί σε ορισμένες χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας όπως Φιλιππίνες, Ταϊλάνδη, Κορέα κ.α. Στις Φιλιππίνες και στην Ταϊλάνδη το κύκλωμα είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένο με κυριότερους πελάτες Γερμανούς, Αμερικανούς και Γιαπωνέζους.

⁵⁴ «Εισαγωγή στον τουρισμό», Ν.Ηγουμενάκης, Κ.Κραβαρίτης, Π.Λύτρας, σελ267

⁵⁵ Των ιδίων, σελ 267-268

Έχουν μάλιστα δημιουργηθεί στην Γερμανία και στην Ολλανδία ειδικά πρακτορεία που οργανώνουν ταξίδια με αυτό το σκοπό αποκλειστικά.

Το κυριότερο πρόβλημα βέβαια δεν αφορά μόνο τον λεγόμενο «σεξο-τουρισμό» αλλά τον «παιδικό σεξο-τουρισμό» που έχει πάρει ενδημικές διαστάσεις σε χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας κυρίως.

**ΘΕΤΙΚΕΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ**

ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ

Η αύξηση των εισοδημάτων, που έχει επέλθει μέσω του τουρισμού, και τα οποία διαχέονται στον τοπικό πληθυσμό έχει σαν αποτέλεσμα και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου των ντόπιων. Το μεγαλύτερο εισόδημα δίνει την δυνατότητα για την απόκτηση αγαθών που πριν το κόστος τους θεωρούνταν απαγορευτικό.

Ακόμη, εξαιτίας του τουρισμού, βελτιώνονται οι λειτουργίες και οι υπηρεσίες των πόλεων και των τουριστικών περιοχών, γεγονός που έχει άμεσο θετικό αντίκτυπο στη ζωή των ντόπιων, οι οποίοι απολαμβάνουν τις νέες υποδομές που δημιουργούνται παράλληλα με τους τουρίστες (καλύτερες επικοινωνίες, οδικό δίκτυο, ενημέρωση, αθλητικές εγκαταστάσεις.)

Τέλος, μέσω του τουρισμού έχει επέλθει και μια βελτίωση των κοινωνικών υπηρεσιών (όπως ιατρικές, ασφάλειας κα.) για την παροχή καλύτερων υπηρεσιών στους τουρίστες. Όμως από αυτή την βελτίωση επωφελούνται και οι μόνιμοι κάτοικοι⁵⁶.

Όλα τα παραπάνω έχουν σαν αποτέλεσμα την γενικότερη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ντόπιων, άσχετα εάν γίνονται κυρίως για την εξυπηρέτηση των τουριστών.

⁵⁶ «Τουριστική ανάπτυξη: αρχές, διαδικασίες και πολιτικές», William Gartner,σελ

ΑΝΟΔΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ- ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ

Όπως είναι φυσικό, η τουριστική ανάπτυξη απαιτεί μια γενική άνοδο στο μορφωτικό επίπεδο του ντόπιου πληθυσμού και όχι μόνο. Αυτονόητο είναι, λοιπόν, ο πληθυσμός να στρέφεται προς την εκμάθηση ξένων γλωσσών, απαραίτητο εφόδιο για την σωστή εξυπηρέτηση των τουριστών.

Έτσι όμως δημιουργείται μια αλυσιδωτή αντίδραση γιατί, η εκμάθηση ξένων γλωσσών σημαίνει περισσότερα και καλύτερα φροντιστήρια, ανάγκη για περισσότερους καθηγητές (άρα και αναβάθμιση των τμημάτων ξενόγλωσσων φιλολόγων στα πανεπιστήμια), εισαγωγή της ξένης γλώσσας ως υποχρεωτικό μάθημα στα σχολεία.

Η εκμάθηση λοιπόν ξένων γλωσσών αν και ξεκίνησε ως αναγκαία για την εξυπηρέτηση των τουριστών αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντική και χρήσιμη καθώς «ανεβάζει» το μορφωτικό επίπεδο των ντόπιων.

Ταυτόχρονα, ιδίως τα τελευταία χρόνια, παρόμοια ακμή γνωρίζει και ο κλάδος της πληροφορικής μιας και πλέον οι Η/Υ χρησιμοποιούνται κατά κόρον στα ξενοδοχεία και στα πρακτορεία.

Και φυσικά, επειδή όλο αυτό το οικοδόμημα που λέγεται τουρισμός χρειάζεται και άτομα εφοδιασμένα με κατάλληλες γνώσεις σε διοικητικές θέσεις, αναπτύσσονται συνεχώς και οι συναφείς με το αντικείμενο σχολές (ΤΕΙ- τμήμα τουριστικών επιχειρήσεων, Σχολές οικονομίας και διοίκησης, Marketing, Ξεναγών).

ΜΕΙΩΣΗ ΑΝΕΡΓΙΑΣ – ΣΥΓΚΡΑΤΗΣΗ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Στο κεφάλαιο των οικονομικών επιπτώσεων αναφερθήκαμε στην σημαντικότερη, ίσως, θετική αλλαγή που έχει προσφέρει η τουριστική ανάπτυξη, την δημιουργία θέσεων εργασίας. Οι θέσεις εργασίας, λοιπόν που προσφέρθηκαν είχαν σαν αποτέλεσμα την μείωση ενός μεγάλου προβλήματος που αντιμετωπίζουν πολλά κράτη, ανάμεσά τους και η Ελλάδα : την ανεργία. Είναι πολύ σοβαρό για μια χώρα να έχει άτομα τα οποία να μπορούν και να θέλουν να δουλέψουν αλλά να μην υπάρχουν θέσεις εργασίας. Ο τουρισμός συνέβαλε στο να μειωθεί το ποσοστό ανεργίας, το οποίο είναι αρκετά υψηλό.

Επίσης, η τουριστική ανάπτυξη συνέβαλε στην συγκράτηση του πληθυσμού στην περιφέρεια. Είναι γεγονός ό,τι το χαμηλό εισόδημα και η έλλειψη απασχόλησης είναι η «καλύτερη συνταγή» για την μετανάστευση και την απονέκρωση μιας περιοχής. Ο τουρισμός προσφέροντας εργασία και εισόδημα σε πολλές οικογένειες έχει οδηγήσει στην συγκράτηση της διαρροής πληθυσμού σε αρκετές περιοχές⁵⁷. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για απομακρυσμένες περιοχές και δη παραμεθόριες και άγονες. Τόποι όπως λ.χ. το Πάπιγκο και το Νυμφαίον έχουν αναβιώσει χάρη στον τουρισμό (ιδίως τον εσωτερικό).

⁵⁷ «Τουρισμός και τουριστικές επιχειρήσεις: εισαγωγικές ‘έννοιες», σημειώσεις, Θ.Μαυροδόντης,σελ.59

ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΡΟΛΟΥ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΕΟΥ

Οι ευκαιρίες για επαγγελματική απασχόληση που προσέφερε ο τουρισμός είναι ιδιαίτερα σημαντικές για συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού όπως οι γυναίκες και οι νέοι που πριν την τουριστική ανάπτυξη ήταν αρκετά “ παραγκωνισμένες ”⁵⁸.

Και στις δυο περιπτώσεις ο τουρισμός ενισχύει, μέσω της δυνατότητας για οικονομική ανεξαρτησία που προσφέρει, μεγαλύτερη αυτονομία στα πλαίσια της οικογένειας. Αυτό επιτρέπει, ιδιαίτερα στις γυναίκες, να αναζητήσουν με μεγαλύτερη ευκολία καλύτερες συνθήκες εργασίας και εκπαίδευσης.

Επιπλέον οι επιχειρηματικές δραστηριότητες του τουρισμού στις οποίες εμπλέκονται ενεργά, τους επιτρέπει εκτός της οικονομικής ανεξαρτησίας και της αυτονομίας στην οικογένεια, να διεκδικήσουν και την γενικότερη αναβάθμιση της κοινωνικής τους θέσης⁵⁹.

Ας σημειωθεί, βέβαια, ότι από την διεκδίκηση της αναβάθμισης έως την ουσιαστική αναβάθμιση υπάρχει μεγάλο κενό καθώς σε αυτές τις κοινωνίες υπάρχουν ακόμη πολλές συντηρητικές και παραδοσιακές αντιλήψεις γύρω από το ζήτημα αυτό.

⁵⁸ «Περιβαλλοντική κρίση» Πάρις Τσάρτας, σελ 423

⁵⁹ Του ιδίου, σελ 424

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΠΑΦΗ – ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ & ΕΙΡΗΝΗ

Ο τουρισμός δεν διακινεί άψυχα προϊόντα αλλά ανθρώπους γεμάτους ζωντάνια, όνειρα και επιθυμίες. Επίσης, αφού οι χώρες προέλευσης των τουριστών είναι πολλές και με διαφορετικές κουλτούρες, καταλαβαίνουμε ότι μέσω του τουρισμού οδηγούμαστε σε φαινόμενα έντονης διαπολιτισμικής επαφής. Πολύ εύστοχα αναλύει το φαινόμενο της διαπολιτισμικής επαφής ο Γ.Κολτσιδόπουλος. « Ανακαλύπτονται νέοι κώδικες και νέοι τρόποι προσέγγισης ενώ παράλληλα γίνεται αποκωδικοποίηση μηνυμάτων συμπεριφοράς και αποδοχή διαφορετικών στοιχείων κουλτούρας⁶⁰».

Ακόμα, γεφυρώνονται σε μεγάλο ποσοστό τα χάσματα μεταξύ λαών με κοινωνικές, οικονομικές και κάθε είδους αντιθέσεις.

Η συνειδητοποίηση ότι και οι «ξένοι» είναι άνθρωποι κι αυτοί με τα προβλήματα, τις χαρές και τις ανησυχίες τους, κάνει πιο στενές τις ανθρώπινες σχέσεις. Οδηγεί στον αμοιβαίο σεβασμό για τον «απέναντι» και τα δικαιώματά του και συχνά στην υιοθέτηση⁶¹ των θετικών στοιχείων συμπεριφοράς – συνηθειών των τουριστών (π.χ. ευγένεια, περιβαλλοντική συνείδηση κ.α).

Αν και δεν υπάρχουν επαρκείς αποδείξεις που θα στηρίζουν το επιχείρημα ότι ο τουρισμός αποτελεί ειρηνευτική δύναμη, είναι ξεκάθαρο ότι η ειρήνη δεν είναι επιτεύξιμη χωρίς τον τουρισμό⁶². Καθώς η άμεση ανθρώπινη επαφή βοηθάει στην κατανόηση των λαών και στην εξομάλυνση των διαφορών τους.

⁶⁰ Γ.Κολτσιδόπουλος, «Εισαγωγή στον τουρισμό», 1996, σελ.32

⁶¹ « Περιβαλλοντική κρίση», Πάρις Τσάρτας, 1993, σελ.426

⁶² «Τουριστική ανάπτυξη: αρχές, διαδικασίες και πολιτικές», William Gartner, σελ 208

Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης

Γ΄ ΜΕΡΟΣ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

- 1) Τον τουρίστα εξερευνητή
- 2) Τον ελίτ τουρίστα
- 3) Τον εκκεντρικό τουρίστα
- 4) Τον μεμονωμένο τουρίστα
- 5) Αρχικά στάδια μαζικού τουρισμού (οι τουρίστες ταξιδεύουν μόνοι ή σε μικρές ομάδες. Η ροή όμως συνεχώς αυξάνει)
- 6) Μαζικός τουρισμός (οι τουρίστες ταξιδεύουν σε ομάδες, συνήθως οργανωμένα. Οι ρυθμοί αύξησης του τουριστικού πλήθους είναι πολύ υψηλοί)
- 7) Τουρισμός Charter (η πιο οργανωμένη μορφή μαζικού τουρισμού, σταθερές και μαζικές αφίξεις).

Όπως σημειώνει η V.Smith, οι 4 πρώτοι τύποι τουριστών δεν επηρεάζουν αρνητικά τον τοπικό πολιτισμό. Οι τουρίστες ταξιδεύουν μόνοι ή σε μικρές ομάδες και ενδιαφέρονται να «ανακαλύψουν» τις ιδιαιτερότητες του τοπικού πολιτισμού. Χαρακτηριστικό τους είναι ότι προσαρμόζονται εύκολα στο πρότυπο του τοπικού πολιτισμού.

Αντίθετα οι 3 τελευταίοι τύποι τουριστών επηρεάζουν αρνητικά τον τοπικό πολιτισμό. Όσο ο τουρισμός γίνεται μαζικότερος οι τουρίστες ταξιδεύουν σε ομάδες και οργανωμένα γκρουπ και δεν ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για τον τοπικό πολιτισμό, αλλά αναζητούν όλα όσα τους παραπέμπουν στα δικά τους πολιτιστικά πρότυπα. Αυτοί οι τύποι τουριστών δημιουργούν τοπική δυσφορία και ευθύνονται για την εμπορικοποίηση της παράδοσης.

Στις επόμενες σελίδες ακολουθούν οι αρνητικές και οι θετικές πολιτιστικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης.

**ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ**

ΕΜΠΟΡΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ

Η εμπορικοποίηση της παράδοσης είναι ιδιαίτερα εμφανής σε ορισμένες πολιτιστικές εκδηλώσεις που συνδέονται με ήθη και έθιμα (π.χ. γιορτές και πανηγύρια) ή έχουν θρησκευτικό περιεχόμενο και στηρίζονται στην συμμετοχή του τοπικού πολιτισμού. Αυτά τα έθιμα όμως αποτελούν την συνέχεια του τοπικού πολιτισμού καθώς και την ιδιαιτερότητα της κάθε περιοχής.

Η οργάνωση του τουρισμού σε συνδυασμό με την έλλειψη χρόνου και την ανάγκη των τουριστών για ψυχαγωγία οδηγούν σε μικρές ή μεγάλες αλλαγές αυτών των εκδηλώσεων. Καθοριστικό ρόλο γι' αυτές τις αλλαγές παίζουν οι τουριστικοί πράκτορες, οι οποίοι γνωρίζουν καλύτερα τι θέλουν οι τουρίστες... π.χ. μειώνουν την διάρκεια των εκδηλώσεων και πολλές φορές αλλάζουν και την μορφή τους.

Σε ορισμένες περιπτώσεις όπου οι εκδηλώσεις συνδέονται με έθιμα όπως για παράδειγμα η ταφή των νεκρών, οι αλλαγές είναι καταλυτικές. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η πώληση εισιτηρίων για παρακολούθηση τέτοιων τελετών στην Ινδονησία, παράλληλα με την μείωση της διάρκειας της τελετής και αλλαγή του τόνου ώστε να γίνει πιο δραματικός.

Φυσικό επακόλουθο της εμπορικοποίησης των εκδηλώσεων και των τελετών είναι και η ακύρωση του νοήματός τους.

Η εμπορικοποίηση δεν σταματάει μόνο στις εκδηλώσεις αλλά προχωράει και στις τοπικές μορφές τέχνης. Από την εποχή των ταξιδιωτών ακόμη, οι μορφές τέχνης υπήρξαν ένας τρόπος γνωριμίας με τον τοπικό πολιτισμό. Η απόκτηση ενός χειροτεχνήματος θεωρούνταν «αντιπροσωπευτικό δείγμα» της πολιτιστικής παράδοσης μιας περιοχής.

Από τότε μέχρι σήμερα έχουν αλλάξει πολλά. Η μαζικοποίηση του τουρισμού οδήγησε σε μεγάλες αλλαγές, αυτής της μορφής τέχνης, τόσο στην παραγωγική διαδικασία όσο και στο τελικό προϊόν. Η παραγωγή αντικειμένων τέχνης γίνεται τυποποιημένη και μαζική, συνήθως παράγονται σε εργοστάσια με μηχανοποιημένο τρόπο. Έτσι τα παραγόμενα αντικείμενα είναι μια φτηνή απομίμηση των παραδοσιακών, ένα φτηνό ενθύμιο για την επιστροφή των τουριστών στον τόπο τους.

Αυτής της μορφής η τέχνη, που ονομάστηκε «τέχνη του αεροδρομίου» δεν ενδιαφέρεται για την αυθεντική απεικόνιση κάποιου στοιχείου της τοπικής πολιτιστικής παράδοσης αφού σκοπός της είναι μόνο η εξυπηρέτηση της τουριστικής ζήτησης⁶³.

⁶³ «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι» Πάρις Τσάρτας, σελ 319

ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΤΟΠΙΚΩΝ ΕΘΙΜΩΝ

Η εμπορικοποίηση της παράδοσης, που αναφέραμε παραπάνω, έχει μετατρέψει τους ντόπιους σε “ηθοποιούς” που “εργάζονται” υπό το βλέμμα των τουριστών⁶⁴. Έχει χαθεί γι’ αυτούς το νόημα των εκδηλώσεων με αποτέλεσμα να δυσανασχετούν και να εγκαταλείπουν τα τοπικά τους έθιμα.

Η εγκατάλειψη βέβαια των τοπικών εθίμων δεν είναι μόνο αποτέλεσμα της εμπορικοποίησης. Ένας εξίσου σημαντικός λόγος είναι ότι οι ρυθμοί απασχόλησης που επιβάλλει ο οργανωμένος μαζικός τουρισμός δεν επιτρέπουν την ύπαρξη ελεύθερου χρόνου στους ντόπιους. Πολλές φορές τα έθιμα αυτά συμπίπτουν χρονικά με την τουριστική περίοδο, με αποτέλεσμα οι ντόπιοι να μην μπορούν να εγκαταλείψουν τις δουλειές τους⁶⁵.

Τα έθιμα τα οποία αποτελούσαν “σταθμό” στις ζωές των ντόπιων, τώρα – στα πλαίσια και της αλλαγής των κοινωνικών δομών των περιοχών – θεωρούνται υποχρέωση.

Το ίδιο δεν ισχύει, όμως, για τους νέους και ιδιαίτερα όσους γεννήθηκαν μετά την έλευση και παγίωση των αστικών προτύπων. Η δική τους απομάκρυνση από τα τοπικά έθιμα οφείλεται κυρίως στην εκτίμησή τους ότι οι εκδηλώσεις αυτές ανήκουν στο παρελθόν, το οποίο θεωρούν συντηρητικό και απαρχαιωμένο.

⁶⁴ «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι» Πάρις Τσάρτας. Σελ300

⁶⁵ Του ιδίου, σελ 313

ΦΘΟΡΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ

Η φθορά στα μνημεία, στους παραδοσιακούς οικισμούς και τους αρχαιολογικούς χώρους είναι αποτέλεσμα τόσο της μαζικής παρουσίας τουριστών όσο και των έργων υποδομής που γίνονται γύρω από αυτούς τους χώρους για την εξυπηρέτηση των τουριστών⁶⁶.

Είναι πολύ μεγάλος ο αριθμός των τουριστών που επισκέπτονται στη διάρκεια των διακοπών τους περιοχές ή μνημεία με ιδιαίτερο πολιτιστικό ενδιαφέρον. Είναι αξιοπρόσεκτο π.χ. το πόσο φθείρονται τα σκαλοπάτια του ανακτόρου της Κνωσού από τα εκατομμύρια βήματα που περνούν πάνω τους καθώς και κάποιοι ασυνείδητοι που πιστεύουν πως αν πάρουν μαζί τους ως ενθύμιο ένα κομματάκι αγγείου ή κάποιο σπασμένο μάρμαρο δεν θα γίνει και φοβερή ζημιά. Η ζημιά όμως είναι τεράστια.

Σημαντικές βέβαια φθορές και αλλοιώσεις προκαλούνται από τα έργα υποδομής στους χώρους αυτούς. Είναι μεγάλος ο αριθμός παραδοσιακών οικισμών που αλλοιώνονται από τις αυθαίρετες παρεμβάσεις στην τοπική παραδοσιακή αρχιτεκτονική για να μετατραπούν σε «τουριστικούς» οικισμούς.

Το πρόβλημα είναι τόσο έντονο που έχει τεθεί πλέον το ζήτημα της διαχείρισης, του ελέγχου αλλά και των ορίων της τουριστικής ανάπτυξης.

⁶⁶ «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι» Πάρις Τσάρτας, σελ326

«ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΣΟΚ»⁶⁷

Αρχικά ας δώσουμε έναν ορισμό. Ως πολιτισμικό σοκ ορίζεται το άγχος που προκαλείται όταν υπάρχει απώλεια των φυσικών και ψυχολογικών χαρακτηριστικών στοιχείων του οικείου περιβάλλοντος ενός ατόμου⁶⁸. Το πολιτισμικό σοκ είναι από τις λίγες πολιτιστικές επιπτώσεις που επηρεάζουν τόσο τους ντόπιους όσο και τους τουρίστες. Μπορεί να εμφανιστεί με διάφορους τρόπους : π.χ. διαφορετικό τρόπο ένδυσης, διαφορετικό τρόπο ζωής, διαφορετική γλώσσα. Γενικότερα το πολιτισμικό σοκ είναι η διαφορά μεταξύ της υπάρχουσας τουριστικής νοοτροπίας και του τοπικού πολιτισμού. Όσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά τόσο εντονότερο είναι το πολιτισμικό σοκ.

Οι τουρίστες όμως έχουν την δυνατότητα να “προστατευτούν” από το πολιτισμικό σοκ, ταξιδεύοντας ομαδικά ή αγοράζοντας ένα τουριστικό πακέτο. Το ταξίδι μέσα στο « περιβαλλοντικό περιτύλιγμα⁶⁹ » ενός τουριστικού πακέτου επιτρέπει την παρατήρηση μιας άγνωστης κουλτούρας χωρίς άμεση επαφή μαζί της.

Οι μέθοδοι, λοιπόν, που χρησιμοποιούνται για την εξάλειψη ή μείωση του πολιτισμικού σοκ για τους τουρίστες, αυξάνει την ένταση του πολιτισμικού σοκ για τους ντόπιους.

⁶⁷ «Τουριστική ανάπτυξη: αρχές, διαδικασίες και πολιτικές», William Gartner, σελ 200

⁶⁸ Του ιδίου, σελ 201

⁶⁹ Του ιδίου, σελ 201

ΣΚΗΝΟΘΕΤΗΜΕΝΗ ΑΥΘΕΝΤΙΚΟΤΗΤΑ

Στις τουριστικές περιοχές, οι μόνιμοι κάτοικοι έχουν την τάση, στα καταστήματα που άμεσα ή έμμεσα συνδέονται με την παροχή υπηρεσιών στους τουρίστες, να προβάλλουν τον τοπικό πολιτισμό. Αυτό γίνεται μέσω της χρήσης συμβόλων ή στοιχείων της τοπικής παράδοσης⁷⁰.

Δεν είναι όμως μόνο τα καταστήματα, αλλά και ολόκληρες συνοικίες που μεταμφιέζονται σε παραδοσιακές περιοχές μέσω της χρήσης στοιχείων του τοπικού πολιτισμού. Στόχος είναι να πείσουν τον τουρίστα ό,τι ο χώρος που επισκέπτεται είναι ο αληθινά αυθεντικός χώρος που αναζητάει στο ταξίδι του, ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται για ένα ψευδοπαραδοσιακό περιβάλλον καθαρά για τουριστική χρήση.

Η σκηνοθετημένη αυθεντικότητα είναι η απάντηση της τουριστικής βιομηχανίας στα κίνητρα των τουριστών που επιδιώκουν την γνωριμία με νέους πολιτισμούς.

ΕΠΙΠΤΩΣΗ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

Ο οργανωμένος μαζικός τουρισμός, όπως ήταν αναμενόμενο επηρέασε και την γλώσσα. Οδήγησε σε μια αλλοίωση της γλώσσας της

⁷⁰ «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι» Πάρις Τσάρτας, σελ 301

τοπικής κοινωνίας – συχνά τοπική διάλεκτο – με προσμείξεις από ξένες λέξεις, με αποτέλεσμα να χάνεται σιγά-σιγά η τοπική διάλεκτος.

Και σε αυτήν την περίπτωση οι νέοι είναι πρωτοπόροι, καθώς έχουν ούτως ή άλλως ένα περιορισμένο λεξιλόγιο στη γλώσσα τους. Δεχόμενοι τώρα και τα γλωσσικά στοιχεία των τουριστών διαμορφώνουν μια νέα – θα λέγαμε – «τουριστική» γλώσσα⁷¹ με στόχο την εξυπηρέτηση των τουριστών .

⁷¹ «Εισαγωγή στον τουρισμό» Ν. Ηγουμενάκης, Κ.Κραβαρίτης, Π.Λύτρας, σελ 300

**ΘΕΤΙΚΕΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ**

ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Ο τουρισμός, πέρα από τα αρνητικά που έχει επιφέρει στο πολιτισμό μιας περιοχής, σε πολλές περιπτώσεις έχει καταφέρει να διατηρήσει και να αναζωογονήσει την πολιτιστική ταυτότητα ενός τόπου.

➤ **Η ευαισθητοποίηση των πολιτών.**

Η πρώτη, ίσως θετική πολιτιστική αλλαγή που έχει επιφέρει ο τουρισμός και από αυτήν πηγάζουν και οι υπόλοιπες.

Οι ντόπιοι, μέσα από τον τουρισμό, συνειδητοποιούν πραγματικά την σπουδαιότητα ενός χώρου ή μνημείου⁷², καθώς βλέπουν τους τουρίστες να έρχονται από πολύ μακριά για να θαυμάσουν τον δικό τους χώρο. Έτσι γίνονται και οι πιο θερμοί υποστηρικτές της προστασίας και της διατήρησης των χώρων ή μνημείων.

Θα πρέπει εδώ να τονίσουμε ότι αυτό συμβαίνει σε χώρες που έχουν μακράιωνη ιστορία και πολιτισμό. Μια τέτοια χώρα αναμφίβολα είναι και η Ελλάδα. Ο τουρισμός κατάφερε να ευαισθητοποιήσει τους πολίτες της, ώστε να επανεκτιμήσουν την συχνά λησμονημένη πολιτιστική τους κληρονομιά.

➤ **Προβολή και προστασία μορφών του τοπικού πολιτισμού**

Η τουριστική ανάπτυξη συνέβαλε, πέρα από την ευαισθητοποίηση των ντόπιων και στην προβολή, ανάδειξη και διατήρηση

⁷² «Εισαγωγή στον τουρισμό», Ν.Ηγουμενάκης, Κ.Κραβαρίτης, Π.Λύτρας, σελ 296

αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, εκκλησιών, μοναστηριών, παραδοσιακών οικισμών κ.λ.π.

Μέσα από τα χρήματα που έφερε ο τουρισμός στους τόπους υποδοχής, επέτρεψε να εφαρμοστούν προγράμματα αναστήλωσης και προστασίας των πολιτιστικών χώρων.

- **Η κρατική αξιοποίηση μνημείων και χώρων πολιτισμού⁷³**, η οποία στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων γίνεται έντονη και εμφανής, από την στιγμή την οποία οι αλλοεθνείς τουρίστες μιας περιοχής εκδηλώνουν το πολιτιστικό ενδιαφέρον τους. Η κρατική πολιτική του Υπουργείου Πολιτισμού σε συνεργασία με τις αρμόδιες υπηρεσίες προστρέχουν ευκολότερα και κυρίως γρηγορότερα από την στιγμή που ο τουρισμός κάνει την εμφάνισή του (το αποδεικνύει η αδιαφορία και η παραμέληση μη τουριστικών τόπων και η πρωτοφανής εγκατάλειψή τους). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί και η ενίσχυση των εθνικών πολιτιστικών πολιτικών από διεθνείς ή διακρατικές πρωτοβουλίες σε σχέση με την διάσωση και διατήρηση της ανθρώπινης πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως, αυτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως αυτές της UNESCO την τελευταία δεκαετία.

⁷³ «Εισαγωγή στον τουρισμό», Ν.Ηγουμενάκης, Κ.Κραβαρίτης, Π.Λύτρας, σελ 296

➤ **Συμβολή τουρισμού στην διατήρηση και αναζωογόνηση της τοπικής βιοτεχνικής παραγωγής υλικών μορφών τέχνης**

Έχουν παρατηρηθεί περιπτώσεις, όπου ο τουρισμός συνέβαλε στην διάσωση και αργότερα στην αναβίωση τεχνικών παραγωγής παραδοσιακών αντικειμένων τέχνης⁷⁴.

Ο τουρισμός δημιουργώντας ζήτηση γι'αυτά τα παραδοσιακά αντικείμενα τέχνης, βοήθησε να αναδειχθούν και να διατηρηθούν. Η ύπαρξη της ζήτησης, δηλαδή, είναι ο παράγοντας – κλειδί στην πορεία της αναζωογόνησης.

Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι η διατήρηση των ισορροπιών ανάμεσα στην παραγωγή αντικειμένων τέχνης που έχουν σχέση με την τοπική παράδοση και στην μαζικοποίηση των ενθυμίων είναι μια πολύ δύσκολη υπόθεση.

➤ **Διατήρηση παραδοσιακής αρχιτεκτονικής⁷⁵**

Εκτός από τα μνημεία, τους αρχαιολογικούς, τους παραδοσιακούς οικισμούς κ.λ.π που αποτελούν τους πόλους έλξης των τουριστών, η τουριστική ανάπτυξη συνέβαλε και στην διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής στους τόπους υποδοχής τουριστών.

⁷⁴ «Τουρίστες, ταξίδια, τόποι» Πάρις Τσάρτας, σελ 321

⁷⁵ «Τουρισμός: έννοιες, μεγέθη, δομές, η ελληνική πραγματικότητα», Στέλιος Βαρβαρέσος, σελ 238

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Υπήρξε έντονος προβληματισμός για το κατά πόσο οι κοινωνικοπολιτιστικές επιπτώσεις (αν όχι όλες τουλάχιστον ένα μέρος τους) θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως θετικές ή αρνητικές, καθώς αυτό έχει να κάνει με την αντίληψη και την κρίση κάθε ατόμου. Στο σημείο αυτό θα μπορούσε να τεθεί και το ερώτημα « Μπορεί κάποιος να καθορίσει αν οι αλλαγές είναι θετικές ή αρνητικές ?».

Αν κάποιο άτομο έχει πιο συντηρητικές ιδέες και απόψεις θα ερμηνεύσει τις περισσότερες από αυτές τις αλλαγές ως αρνητικές. Ενώ εάν κάποιος έχει πιο εκσυγχρονιστικές ιδέες θα ερμηνεύσει τις περισσότερες από τις αλλαγές ως θετικές ή μη αποδοκιμαστέες

Όσον αφορά για παράδειγμα τον θεσμό της οικογένειας, μέσω του τουρισμού έχει επέλθει μια αλλαγή στην παραδοσιακή της μορφή, με την αναβάθμιση του ρόλου της γυναίκας και την χειραφέτησή της.

Έτσι ένας εκφραστής του συντηρητισμού μπορεί να χαρακτηρίσει αυτή την αλλαγή ως αρνητική. Ένας όμως εκφραστής του εκσυγχρονισμού ως θετική γι' αυτήν ακριβώς την αναβάθμιση.

Συνεπώς, για ένα μέρος των κοινωνικοπολιτιστικών επιπτώσεων, ο χαρακτηρισμός τους ως θετικές ή αρνητικές βασίζεται στην υποκειμενικότητα κάθε ατόμου.

Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης

Δ΄ ΜΕΡΟΣ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Το περιβάλλον και οι κατηγορίες του, όπως προκύπτουν μέσα από τις διατάξεις του Ελληνικού Συντάγματος

Τις τελευταίες 10ετίες⁷⁶ η ποιότητα του περιβάλλοντος στην Ελλάδα, και γενικότερα σε ολόκληρο τον κόσμο, έχει υποστεί μεταβολές που συχνά αποδίδονται όχι τόσο σε φυσικούς όσο σε κοινωνικοπολιτιστικούς, οικονομικούς και άλλους παράγοντες. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο τουρισμός είναι ένα σύνολο τέτοιων παραγόντων, συνεπώς πολλές από τις μεταβολές που έχει υποστεί το περιβάλλον τις τελευταίες δεκαετίες οφείλονται σ'αυτόν. Στα προηγούμενα κεφάλαια είδαμε τις επιπτώσεις του τουρισμού σε διάφορους τομείς της κοινωνίας. Επόμενο είναι ο τουρισμός να επιδρά και στο περιβάλλον, το οποίο είναι και παράγοντας για την ύπαρξη και την διαμόρφωση κοινωνιών. Άλλωστε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα⁷⁷ (όπως ο τουρισμός) λαμβάνει χώρα στα πλαίσια φυσικών διεργασιών. Το «περιβάλλον», η διαδεδομένη σήμερα συντομογραφική περιγραφή αυτών των διεργασιών υφίσταται την δραστηριότητα αυτή και από την στιγμή που η δραστηριότητα εντατικοποιείται σε μεγάλο βαθμό, αναλόγως μεγάλες θα είναι και οι επιπτώσεις της στο περιβάλλον.

Πριν αναφερθούμε στις επιπτώσεις, θα δούμε σε ποιες βασικές κατηγορίες χωρίζεται το περιβάλλον, σύμφωνα με το περιβαλλοντικό Σύνταγμα (άρθρο 24 του Συντάγματος, καθώς και άλλους συναφείς ουσιαστικούς κανόνες.)

⁷⁶ Μ.Σ. Σκούρτος, Κ.Μ.Σοφούλης, «Η περιβαλλοντική πολιτική στην Ελλάδα», ΤΥΠΩΘΗΤΩ, 1995 σελ .353

⁷⁷ των ιδίων σελ. 18

➤ **Το φυσικό περιβάλλον**⁷⁸

Πρόκειται για κάθε μορφή φυσικού περιβάλλοντος όπως η χλωρίδα και η πανίδα, η θάλασσα, η ατμόσφαιρα, ο υδροφόρος ορίζοντας, οι λίμνες και λιμνοθάλασσες, οι υδροβιότοποι, τα εθνικά πάρκα, τα δάση, κ.τ.λ.

➤ **Το πολεοδομικό και οικιστικό (δομημένο) περιβάλλον**⁷⁹

Περιλαμβάνει ότι σχετίζεται με την οικιστική ανάπτυξη και την πολεοδομία (κτίσιμο οικιών και άλλων κτιρίων, καθώς και η κατασκευή δρόμων, εγκαταστάσεων, έργων υποδομής, κ.τ.λ)

➤ **Το πολιτιστικό περιβάλλον**

Περιλαμβάνει κυρίως πτυχές του δομημένου περιβάλλοντος στις οποίες όμως αποτυπώνεται ο πολιτισμός, μνημεία, καθώς και παραδοσιακές περιοχές και παραδοσιακά στοιχεία.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε μόνο με τις επιπτώσεις στις δυο πρώτες κατηγορίες, στο φυσικό και στο δομημένο περιβάλλον, καθώς την τρίτη κατηγορία την έχουμε ήδη συναντήσει στις κοινωνικοπολιτιστικές επιπτώσεις.

⁷⁸ Μ.Σ.Σκούρτος, Κ.Μ.Σοφούλης, « Η περιβαλλοντική πολιτική στην Ελλάδα», ΤΥΠΟΘΗΤΩ, 1995,σελ.42

⁷⁹ Των ιδίων,σελ 44

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

➤ ΑΛΛΑΓΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ.

Η αρχική περιβαλλοντική επίπτωση της τουριστικής ανάπτυξης είναι η ανατροπή της οικολογικής ισορροπίας στο τόπο υποδοχής εξαιτίας της τουριστικής υποδομής και της εντατικής χρήσης του τοπικού φυσικού περιβάλλοντος (ακτές, θάλασσα, βουνά...). Αυτή η ανατροπή αφορά τόσο στη γλωρίδα όσο στη πανίδα και όλους τούς παράγοντες που συνθέτουν το περιβάλλον (αέρας, έδαφος, γεωλογική σύνθεση, ποιότητα νερού, χαρακτηριστικά φυτών).

➤ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΧΡΗΣΗΣ ΤΟΠΙΚΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ:

Η ανάγκη να εξυπηρετηθεί το πλήθος των τουριστών οδηγεί σε προβλήματα χρήσης τοπικών φυσικών πόρων (π.χ νερό). Συχνά οι πόροι αυτοί δεν είναι ανεξάντλητοι και δεν επαρκούν ούτε για τούς μόνιμους κατοίκους του τόπου υποδοχής. Το αποτέλεσμα είναι μια σύγκρουση στη χρήση στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος που παράλληλα θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και για άλλες χρήσεις γης.

➤ ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΗ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ:

Ειδικά στις ορεινές περιοχές χειμερινού τουρισμού και στις παραθαλάσσιες περιοχές θερινού τουρισμού. Έργα υποδομής, μεταφορικά δίκτυα, λιμάνια και αεροδρόμια οδηγούν και αυτά σε ανατροπή της οικολογικής ισορροπίας και σε εξαφάνιση σπάνιων ειδών φυτών και πουλιών.

Παρακάτω αναφέρονται συγκεκριμένα οι κατηγορίες του φυσικού περιβάλλοντος που επηρεάζονται.

1) Πανίδα

Τόσο η χερσαία όσο και η θαλάσσια πανίδα δέχονται σε πολλές περιπτώσεις μεγάλη πίεση, λόγω της έντονης τουριστικής ανάπτυξης. Η οικοπεδοποίηση στις τουριστικές περιοχές και η γενικότερη υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος⁸⁰ που αναφέραμε, στερούν από πολλά είδη ζώων και πτηνών εκτάσεις οι οποίες είναι απαραίτητες για την επιβίωσή τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμά είναι η χελώνα καρέττα⁸¹ (Caretta Caretta) η οποία προτιμά κυρίως τις ακτές της Ζακύνθου για τις φωλιές της. Αποτέλεσμα όμως της έντονης τουριστικής ανάπτυξης των παραλιών του νησιού είναι είτε οι χελώνες να μην βρίσκουν σκοτεινές και απόμερες παραλίες για να γεννήσουν, είτε οι νεοσσοί να πεθαίνουν πριν φτάσουν στην θάλασσα ανάμεσα σε ομπρέλες και ξαπλώστρες.

Άλλο παράδειγμα είναι αυτό του κρητικού Αγριμιού⁸² (κρι κρι) το οποίο ζει σε μεγάλο πληθυσμό στο φαράγγι της Σαμαριάς και υφίσταται πολύ μεγάλη πίεση ,από το ολοένα αυξανόμενο τουριστικό ρεύμα, που το σπρώχνει μακριά από τα μέρη διατροφής προς τις εξωτερικές απροστάτευτες ζώνες.

Τέλος δεν πρέπει να ξεχνάμε την μεγάλη πίεση που ασκείται στη θαλάσσια πανίδα, λόγω της υπεραλλίευσης η οποία κατά τους μήνες της τουριστικής περιόδου καλείται να καλύψει την τεράστια ζήτηση σε θαλάσσια είδη.

⁸⁰ <Περιβαλλοντική κρίση> ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, Αθήνα 1993 Πάρις Τσάρτας σελ.432

⁸¹ <http://users.forthnet.gr/agn/eplan/school/programms/esotha/chelona.htm>

⁸² Διεύθυνση Δασών Χανίων , Γιώργος Κατσαδωράκης: Η πανίδα των σπονδυλόζωων του Εθνικού Δρυμού Λευκών Ορέων (Σαμαριάς της Κρήτης), Χανιά, 1985

2) Χλωρίδα

Όπως και η πανίδα, έτσι και η χλωρίδα έχει ως μεγάλο εχθρό την οικοπεδοποίηση, η οποία προσπαθεί να εξασφαλίσει τις απαιτούμενες εκτάσεις όπου θα δημιουργηθούν εγκαταστάσεις και υποδομές, οι οποίες θα εξυπηρετούν το τουριστικό ρεύμα. Στις περισσότερες περιπτώσεις ως «μέθοδος οικοπεδοποίησης» χρησιμοποιούνται οι δασικές πυρκαγιές, οι οποίες τις τελευταίες δυο 10ετίες πήραν πρωτοφανείς διαστάσεις (από τις 115.000 στρέμματα ετησίως στη δεκαετία του '60, φτάσαμε στα 360.000 στρέμματα ετησίως στη δεκαετία του '80).

Προκύπτει λοιπόν πως η αύξηση των δασικών πυρκαγιών⁸³ συμπίπτει χρονικά με την πρωτοφανή αύξηση των οικιστικών πιέσεων, κυρίως στις παραθαλάσσιες περιοχές, οι οποίες και αποτελούν τις βασικές ζώνες υποδοχής τουριστικού ρεύματος .

3) Θάλασσες –Λίμνες – Υδροφόροι ορίζοντες

Η μαζική τουριστική ανάπτυξη θεωρήθηκε από την κρατική τουριστική πολιτική σαν ένα είδος αναπτυξιακής πανάκειας⁸⁴. Φτάσαμε λοιπόν σε πολλές περιοχές σε ένα γιγαντισμό του αριθμού των τουριστικών καταλυμάτων, χωρίς προηγουμένως να έχουν γίνει οι απαραίτητες μελέτες και ο προγραμματισμός, ώστε να μπορούν να αντιμετωπιστούν τα φαινόμενα ρύπανσης των παραθαλάσσιων και παραλίμνιων περιοχών. Είναι λοιπόν μεγάλο το πρόβλημα των αστικών

⁸³ <Περιβαλλοντική κρίση> ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, Αθήνα 1993 Πάρις Τσάρτας σελ.432

⁸⁴ του ιδίου,σελ.425

λυμάτων, τα οποία πολλές (αν όχι σχεδόν όλες) οι τουριστικές εγκαταστάσεις απορρίπτουν στην θάλασσα με την βεβαιότητα ότι «θα τα καθαρίσει το αλάτι». Όσο όμως αυξάνει η ποσότητα των λυμάτων τόσο μειώνεται η ικανότητα αυτοκαθαρισμού του νερού, με συχνά δυσάρεστα (οπτικά και οσφρητικά) αποτελέσματα ιδίως σε περιοχές που αρέσκονται στο να διαφημίζουν τις καθαρές τους ακτές και θάλασσες.

Όμως πέρα από την ρύπανση των νερών υπάρχει και το πρόβλημα του υδροφόρου ορίζοντα. Πολλές είναι οι περιοχές της Ελλάδας που είχαν ανέκαθεν πρόβλημα υδροληψίας. Το πρόβλημα αυτό κατά τους θερινούς μήνες πολλαπλασιάζεται τόσο λόγω της αύξησης του πληθυσμού όσο και επειδή το καλοκαίρι το νερό είναι συχνά είδος εν ανεπάρκεια. Στο πρόβλημα συντείνει και η αλόγιστη σπατάλη –πολλές φορές – του νερού σε πισίνες, λουτρά κ.τ.λ, που στόχο έχουν να δροσίσουν τους «διψασμένους» παραθεριστές. Το αποτέλεσμα εδώ είναι μια σύγκρουση πλέον στη χρήση ουσιαστικών και ζωτικών στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος που παράλληλα θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και για άλλες χρήσεις (π.χ άρδευση καλλιεργειών).

4) **Ατμόσφαιρα**

Η μαζική φυγή απ'τον συνωστισμό της πόλης αλλά και το σύνολο σχεδόν των μετακινήσεων των τουριστών σε μια χώρα βασίζεται στο αυτοκίνητο. Στο σημείο αυτό θα πρέπει βέβαια να τονιστεί ότι δεν μπορεί ο τουρισμός να θεωρηθεί ως ο κύριος υπεύθυνος ρύπανσης της ατμόσφαιράς, τη στιγμή που π.χ. στην Αθήνα στοιβάζονται 1.000.000 αυτοκίνητα ακόμα και εκτός της τουριστικής περιόδου. Παρ'όλα αυτά, η τουριστική κίνηση βασίζεται στην μεγάλη ενεργοποίηση των εναέριων,

χερσαίων και θαλάσσιων μέσων μεταφοράς, τα οποία ασφαλώς και επιβαρύνουν την ατμόσφαιρα με επιβλαβή αέρια, όπως το μονοξείδιο του άνθρακα (CO) που είναι δηλητηριώδες και ευθύνεται για φαινόμενα όπως αυτό του θερμοκηπίου.

Από τα παραπάνω προκύπτει πως μέσω αυτών των επιπτώσεων οδηγούμαστε σε ένα νέο ίσως οικοσύστημα που χαρακτηριστικό του είναι οι συνεχείς επιβαρύνσεις και καταπονήσεις του φυσικού περιβάλλοντος από τις χρήσεις γης⁸⁵.

⁸⁵ <Περιβαλλοντική κρίση> ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ ,Αθήνα 1993 Πάρις Τσάρτας σελ.432

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η έντονη τουριστική ανάπτυξη επιδρά και στο δομημένο περιβάλλον, κι αυτό γιατί μια βασική της ανάγκη είναι η ανάγκη για **χώρο**. Ο τουρίστας θα περάσει από τον χώρο άφιξης – υποδοχής, στον χώρο μεταφοράς – συγκοινωνίας, στον χώρο διαμονής, στον χώρο επίσκεψης, αναψυχής κ.τ.λ.. Προκύπτει λοιπόν επιτακτική, αφενός η προσαρμογή του δομημένου περιβάλλοντος στις τουριστικές ανάγκες κι αφετέρου η μετατροπή φυσικού περιβάλλοντος σε δομημένο για να εξυπηρετηθεί μια αύξηση του τουριστικού ρεύματος.

Παρ'όλα αυτά η μαζικότητα του τουρισμού δεν άφησε πολλά περιθώρια για ορθό προγραμματισμό και σχέδιο, οπότε βλέπουμε σήμερα τους καρπούς της αδιαφορίας των περασμένων δεκαετιών. Η μαζική τουριστική ανάπτυξη απαίτησε την κατασκευή εκτεταμένων έργων υποδομής και οικοδομών⁸⁶. Το πρόβλημα είναι ότι δεν υπήρξε ισοκατανομή του τουριστικού ρεύματος, αλλά μια μάλλον άνιση «μοιρασιά» απ'την οποία προέκυψαν υδροκέφαλα τουριστικά θέρετρα εκεί που πριν υπήρχαν απλά μικροί αγροτικοί – παραδοσιακοί οικισμοί. Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθούν μικρές τουριστικές κοινότητες οι οποίες όμως συγκέντρωναν όλα τα χαρακτηριστικά επιβάρυνσης του αστικού χώρου⁸⁷ :: πυκνή δόμηση, προβλήματα αποχέτευσης, προβλήματα κυκλοφορίας και ηχορύπανσης κ.τ.λ. Σαν αποτέλεσμα των παραπάνω, προέκυψε μια αλλοίωση της εικόνας του υπαρκτού δομημένου περιβάλλοντος μέσα από μια ανατροπή της κλίμακας μικτού δομημένου περιβάλλοντος το οποίο παρουσιάζει – δυστυχώς συχνά – τα εξής χαρακτηριστικά :

⁸⁶ <Περιβαλλοντική κρίση> ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ ,Αθήνα 1993 Πάρις Τσάρτας,σελ454

⁸⁷ του ιδίου σελ.434

1. Συνύπαρξη του σύγχρονου με το παραδοσιακό χωρίς αρμονία, με τα μεγάλης κλίμακας οικοδομήματα να επιβαρύνουν ιδιαίτερα τις παραθαλάσσιες ζώνες αλλά και τις ορεινές περιοχές τουρισμού⁸⁸.
2. Ενίσχυση του φαύλου κύκλου δημιουργίας εναλλάξ εκτεταμένης υποδομής και ακολούθως νέων έργων για την βελτίωση της κατάστασης (π.χ δρόμοι ταχείας κυκλοφορίας, εγκαταστάσεις βιολογικού καθαρισμού, κ.τ.λ.) που ανατρέπουν συνεχώς την κατάσταση και δημιουργούν θέμα χωροθέτησης των νέων δρόμων⁸⁹.
3. Χρήση πολλών ξένων και ασυμβίβαστων – ως προς το χώρο – στοιχείων που προκαλούν αισθητική ρύπανση (κινητές κατασκευές, τέντες, πινακίδες, κ.τ.λ.).
4. Εξάντληση της αντοχής του υπάρχοντος δομημένου περιβάλλοντος λόγω της αντιστοιχίας της φέρουσας τουριστικής ικανότητας με τον τελικό αριθμό των τουριστών.

Με λίγα λόγια αυτό που βλέπουμε δυστυχώς συχνότατα είναι η μετατροπή πολλών όμορφων χωριών και πόλεων σε εποχικές αποικίες τουριστών, που αντί να διατηρούν τον χαρακτήρα τους , μεταλλάσσονται σε πόλους νυχτερινής διασκέδασης και ψυχαγωγίας .

⁸⁸ του ιδίου 434

⁸⁹ του ιδίου σελ.434

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Κλείνοντας την εργασία μας καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι αρνητικές επιπτώσεις υπερισχύουν των θετικών σε όλους τους τομείς της κοινωνίας.

Η εμφάνιση του τουρισμού σε πρώτο στάδιο επέφερε στους τόπους υποδοχής αύξηση της απασχόλησης, αύξηση των εισοδημάτων των μόνιμων κατοίκων και ξένο συνάλλαγμα στο κράτος. Σε δεύτερο στάδιο με την ανάπτυξη του τουρισμού εμφανίστηκαν οι πρώτες επιπτώσεις στο περιβάλλον, στην τοπική κοινωνική δομή καθώς και οι πρώτες αρνητικές οικονομικές επιπτώσεις.

Στις μέρες μας η μαζικοποιημένη μορφή του τουρισμού οδήγησε σε αλλαγή στην τοπική κοινωνικό-οικονομική δομή που τείνει να γίνει αστική, στην εμπορικοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου υποδοχής, καθώς και σε ανατροπή της οικολογικής ισορροπίας και υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος.

Γίνεται πλέον συνείδηση ότι η τουριστική ανάπτυξη δεν μπορεί να συνεχιστεί αυθαίρετα.

Πως όμως θα υπάρξει ο κατάλληλος σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης ώστε να ελαχιστοποιηθούν όσο το δυνατόν περισσότερο οι αρνητικές συνέπειες σε όλους τους τομείς της κοινωνίας?

Για να υπάρξει, όμως, ο κατάλληλος σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης, θα πρέπει πρώτα από όλα να ληφθεί υπόψιν η έννοια της φέρουσας ικανότητας μιας περιοχής ή ενός τουριστικού προορισμού.

Οι τουριστικοί προορισμοί έχουν ένα όριο πέρα από το οποίο δεν μπορούν ή δεν πρέπει να περάσουν αφού κινδυνεύουν να υποστούν

σημαντικές αρνητικές συνέπειες στην οικονομική τους δομή, στο κοινωνικοπολιτιστικό τους σύστημα και την οικολογική/περιβαλλοντική τους ισορροπία.

Συγκεκριμένα : **φέρουσα ικανότητα** είναι η τουριστική συχνότητα που μπορεί να γίνει αποδεκτή από το κοινωνικό – οικονομικό σύστημα μιας περιοχής χωρίς να το αλλάζει ανεπανόρθωτα σε (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και περιβαλλοντικό επίπεδο).

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (W.T.O) φέρουσα τουριστική ικανότητα είναι η ικανοποίηση που μπορεί να γίνει αποδεκτή χωρίς ζημιά για το φυσικό περιβάλλον αλλά και το τεχνητό, χωρίς ζημιά κοινωνικό/οικονομική για την τοπική κοινότητα και τον πολιτισμό της και χωρίς να επιβαρύνει την λεπτή ισορροπία μεταξύ ανάπτυξης και διατήρησης.

Με στατιστικούς όρους, φέρουσα ικανότητα είναι ο αριθμός των επισκεπτών που μπορούν να βρεθούν σε έναν τόπο, οποιαδήποτε περίοδο ή κατά την διάρκεια ενός χρονικού διαστήματος χωρίς ζημιά στην «ελκυστικότητα» της περιοχής ή χωρίς ζημιά στο φυσικό περιβάλλον.

Εφόσον ληφθεί υπόψιν η έννοια της φέρουσας ικανότητας, στο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει να συμπεριληφθούν και οι έννοιες της «**αειφορίας**» και της «**βιώσιμης ανάπτυξης**».

ΑΕΙΦΟΡΙΑ : είναι η στρατηγική ανάπτυξης η οποία στοχεύει να διασφαλίσει την ικανοποίηση των αναπτυξιακών αναγκών μέσα στα υφιστάμενα βιοφυσικά όρια στη βάση της ελαχιστοποίησης των επιπτώσεων και της βιώσιμης διαχείρισης και εξοικονόμησης στην χρήση των φυσικών πόρων.

Στόχος της είναι η ισορροπία ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη – κοινωνική συνοχή – και περιβαλλοντική προστασία σε παγκόσμιο, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Αυτό επιτυγχάνεται με την

εξάλειψη της φτώχειας με στόχο την κοινωνική ευημερία, την αλλαγή της παραγωγής και κατανάλωσης και την προστασία και διαχείριση των φυσικών πόρων (π.χ. εξεύρεση νέων πηγών ενέργειας, αιολική, ηλιακή κλπ).

ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Είναι ο τύπος της τουριστικής ανάπτυξης ο οποίος δραστηριοποιείται ισόρροπα στην τοπική, κοινωνική, πολιτισμική και περιβαλλοντική δομή της κάθε τουριστικής περιοχής, διαμορφώνοντας παράλληλα όρους (υπηρεσίες, υποδομές, τεχνογνωσία) για την συνεχή ανατροφοδότησή της.

Η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί το κέντρο ενός ισόπλευρου τριγώνου. Οποιοδήποτε άλλο σημείο εκτός του κέντρου βάρους είναι σημείο μη ισότιμης σύνθεσης των τριών επιδιώξεων.

Η βιώσιμη ανάπτυξη είναι η οικονομική εκείνη κατάσταση όπου οι απαιτήσεις από το περιβάλλον που τίθενται από τους ανθρώπους, και το εμπόριο μπορεί να ικανοποιηθούν χωρίς να μειώνεται η ικανότητα του περιβάλλοντος να παρέχει την ίδια ικανοποίηση και στις μελλοντικές γενιές.

ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

- ❖ Κάτοικοι
- ❖ Τουρίστες – Επισκέπτες
- ❖ Τοπικές τουριστικές επιχειρήσεις
- ❖ Οι τουριστικοί πράκτορες
- ❖ Κρατικοί ή τοπικοί φορείς άσκησης τουριστικής προβολής

Ένα μοντέλο τουρισμού που πληροί τις βασικές αρχές της αειφορίας και της βιώσιμης ανάπτυξης είναι ο αειφορικός τουρισμός. Ο τουρισμός αυτός διέπεται από την αρχή της αειφορικής ανάπτυξης η οποία είναι η ανάπτυξη που πραγματοποιείται σε μια περιοχή ή χώρα για να αντιμετωπιστούν οι τωρινές ανάγκες, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να αντιμετωπίσουν τις δικές τους.

Με βάση τον παραπάνω ορισμό, η αρχή της αειφορικής τουριστικής ανάπτυξης είναι η ανάπτυξη ενός τουριστικού προορισμού η οποία χρησιμοποιείται χωρίς να καταστρέφει το περιβάλλον (φυσικό, πολιτικό, πολιτιστικό, κοινωνικό) ή τους πόρους του τουριστικού προορισμού και να μπορούν και οι μελλοντικοί τουρίστες να προσελκυστούν και να απολαύσουν τόσο το περιβάλλον όσο και τους πόρους του εκάστοτε προορισμού που θα επιλέξουν.

Συμπερασματικά, ο αειφόρος τουρισμός δεν αποτελεί μια εναλλακτική μορφή τουρισμού αλλά είναι μια πολιτική της τουριστικής ανάπτυξης και σχεδιασμού που μπορεί να εφαρμοσθεί σε όλες τις μορφές

του τουρισμού και ειδικότερα σε περιοχές που επικρατεί ο μαζικός τουρισμός και σε αυτές που βρίσκονται στα πρώτα στάδια της ανάπτυξης τους, ενθαρρύνοντας έτσι την ανάπτυξη των αειφόρων εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Σκοπός των εναλλακτικών μορφών τουρισμού δεν είναι η εξάλειψη του μαζικού τουρισμού και η αντικατάστασή του από τον εναλλακτικό αλλά η μείωση του μαζικού τουρισμού στο μέγιστο δυνατό βαθμό και αυτό θα επιτευχθεί με την προσθήκη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Συνεπώς τόσο οι Διεθνείς Οργανισμοί όσο και η Ευρωπαϊκή Ένωση στρέφονται στην ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, οι οποίες αποβλέπουν στον σεβασμό του ανθρώπου και του περιβάλλοντος και επιμηκύνουν το διάστημα της τουριστικής περιόδου. Τα πεδία εφαρμογής είναι εκεί όπου εμφανίζεται ο μαζικός τουρισμός και οι περιοχές με αρχικά στάδια τουριστικής ανάπτυξης.

Οι κυριότερες μορφές οι οποίες εμφανίζονται ή έχουν εμφανιστεί στην ελληνική επικράτεια είναι οι ακόλουθες :

A) Αγροτουρισμός

Ο αγροτουρισμός ως τουριστική δραστηριότητα εμφανίζεται σε αγροτικές περιοχές με την μορφή τουριστικών καταλυμάτων, τα οποία είναι κατάλληλα εναρμονισμένα με τα οικεία χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος . Τα άτομα τα οποία χρησιμοποιούν αυτή την μορφή τουρισμού είναι συνήθως μορφωμένα, ηλικιωμένοι ή ερευνητές. Η διάρκεια των διακοπών ποικίλει ανάλογα με την επιθυμία των επισκεπτών και μπορεί να μεταβληθεί π.χ. μπορεί να είναι από ένα Σαββατοκύριακο μέχρι 10 – 30 ημέρες. Ο αγροτουρισμός είναι

αντιεποχικός και παρακολουθεί όλες τις φάσεις τη γεωργίας. Η προέλευση των επισκεπτών είναι κυρίως από το εσωτερικό της χώρας αλλά υπάρχουν και « εξωτερικοί» τουρίστες.

Ο αγρότης – οικοδεσπότης παρέχει στον φιλοξενούμενο – τουρίστα στέγη στην παραδοσιακή της μορφή με σκοπό να αισθανθεί ως κάτοικος της υπαίθρου. Αυτή η μορφή τουρισμού δίνει την δυνατότητα στον επισκέπτη να συμμετέχει στην παραγωγική διαδικασία των αγροτικών προϊόντων, την ανταλλαγή τεχνογνωσίας μέσα από εκπαιδευτικά σεμινάρια για τον τρόπο καλλιέργειας και συγκομιδής και τέλος για την δοκιμή και απόλαυση προϊόντων κατευθείαν από την φύση. Το LEADER 1 & 2 και LEADER + περιέχει επιδοτούμενα προγράμματα για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Με τα 217 προγράμματα το LEADER 1&2 έχει δημιουργήσει 30000 θέσεις απασχόλησης ενώ η χρηματοδότησή του γίνεται από τα διαρθρωτικά ταμεία, ΕΚΤ (Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο) , ΕΤΠΑ (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης), ΕΓΤΠΕ (Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Επενδύσεων).

Στην Ευρώπη τα αγροτουριστικά καταλύματα ξεπερνούν τις 600000 ενώ στην Ελλάδα έχουμε περισσότερα από 85 καταλύματα σε πάνω από 10 περιοχές (Εύβοια, Καρδίτσα, Τρίκαλα, Σύρος, Ζαγόρια, Κρήτη κ.τ.λ).

Ο αγροτουρισμός είναι η πιο διαδεδομένη μορφή τουρισμού από τις εναλλακτικές μορφές στην Ελλάδα.

Άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού είναι :

- ❖ Πολιτιστικός τουρισμός
- ❖ Εκπαιδευτικός ή μορφωτικός τουρισμός
- ❖ Φυσιολατρικός ή περιπατητικός τουρισμός
- ❖ Τουρισμός τρίτης ηλικίας
- ❖ Κοινωνικός τουρισμός
- ❖ Θαλάσσιος τουρισμός
- ❖ Αθλητικός τουρισμός
- ❖ Τουρισμός υγείας
- ❖ Χειμερινός – ορεινός τουρισμός
- ❖ Συνεδριακός τουρισμός

Όπως στον μαζικό έτσι και στον εναλλακτικό τουρισμό οι αρμόδιοι φορείς που έχουν αναλάβει την υλοποίηση του είναι σχεδόν οι ίδιοι με ελάχιστες διαφοροποιήσεις. Οι φορείς διακρίνονται ανάλογα με τα πεδία δράσης τους σε διεθνείς, εθνικούς, περιφερειακούς και τοπικούς.

Ενδεικτικά σε διεθνές επίπεδο είναι ο WTO (Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού), η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Greenpeace. Σε εθνικό επίπεδο είναι τα Υπουργεία (Ανάπτυξης, ΥΠΕΧΩΔΕ, Γεωργίας, Οικονομικών), Δημόσιοι Φορείς (ΕΟΤ, ΕΟΟΜΕΧ). Σε περιφερειακό επίπεδο οι αρμόδιοι φορείς είναι οι Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις, κι τέλος σε τοπικό επίπεδο είναι οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), Επιχειρηματίες καθώς και ο τοπικός πληθυσμός.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1. Φύλο : Άντρας Γυναίκα

2. Η ηλικία σας είναι από :

25-35 36-45 46-55 56-65

3. Μορφωτικό επίπεδο :

Πρωτοβάθμια εκπαίδευση Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
Τριτοβάθμια εκπαίδευση Μεταπτυχιακό-Διδακτορικό

4. Επάγγελμα :

5. Ο τουρισμός σας επηρέασε στην επιλογή του επαγγελματός σας;

Ναί Όχι

6. Οικογενειακή κατάσταση :

Άγαμος Έγγαμος Παιδιά

7. Έχει μεταβληθεί το οικονομικό σας επίπεδο από την ανάπτυξη του τουρισμού;

Ναι, θετικά Ναι, αρνητικά Όχι, δεν έχει μεταβληθεί

8.Οι σχέσεις σας με τους τουρίστες είναι :

Καθαρά επαγγελματικές Φιλικές Προσωπικές
Ανύπαρκτες

9.Πιστεύετε πως οι πιο στενές σχέσεις με τους τουρίστες μπορούν να οδηγήσουν

σε οικογενειακά προβλήματα;

Ναι Μάλλον ναι Μάλλον όχι Όχι ΔΓ/ΔΑ

10.Πιστεύετε ότι η ανάπτυξη του τουρισμού έχει οδηγήσει σε υποβάθμιση του περιβάλλοντος στην περιοχή σας ;

Ναι Όχι ΔΓ/ΔΑ

11.Αν ναι,θεωρείται ότι η πολιτεία έχει λάβει τα απαραίτητα μέτρα για να αντιμετωπιστεί αυτή η υποβάθμιση;

Ναί Όχι ΔΓ/ΔΑ

12. Κατά τη γνώμη σας, τί αισθητική εικόνα παρουσιάζει η περιοχή σας κατά τους θερινούς μήνες ;

Πολύ καλή Ικανοποιητική Μέτρια Προβληματική
Απαράδεκτη

13. Κατά τη γνώμη σας οι τουρίστες είναι ;

Άνθρωποι υψηλού οικονομικού και μορφωτικού επιπέδου
Συνηθισμένοι άνθρωποι
Άνθρωποι χαμηλού οικονομικού και μορφωτικού επιπέδου

14. Πως βλέπετε γενικά το θέμα του Τουρισμού;

Πολύ θετικά Θετικά Αδιάφορα Αρνητικά
ΔΓ/ΔΑ

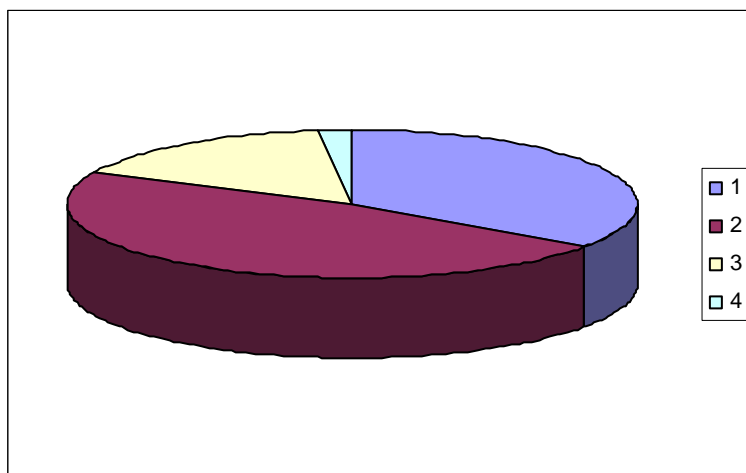
**ΣΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ ΠΟΛΥ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ
ΣΑΣ !!!!**

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Στα πλαίσια της εργασίας σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού θεωρήθηκε καλό να καταρτιστεί και να συμπληρωθεί ένα ερωτηματολόγιο το οποίο θα μπορούσε να δείξει και την γνώμη μιας ομάδας ανθρώπων διαφορετικών ηλικιών, μόρφωσης, οικογενειακής κατάστασης κ.λ.π., σχετικά με το θέμα του τουρισμού.

Το δείγμα αφορούσε 100 άτομα, 56 άντρες και 44 γυναίκες, στην πλειοψηφία τους κατοίκους Ηρακλείου, μέσης ηλικίας και μάλλον υψηλού μορφωτικού επιπέδου. Τα άτομα που επιλέχθηκαν ήταν κυρίως άνω των 30 ετών, τα οποία και μόνο λόγω ηλικίας θεωρήθηκε αναμενόμενο ότι θα έχουν μια πιο συγκροτημένη άποψη πάνω στο θέμα, έχοντας ζήσει το τουριστικό φαινόμενο σε διαφορές εκφάνσεις του, στη διάρκεια των δυο τελευταίων δεκαετιών τουλάχιστον. Στα παρακάτω γραφήματα απεικονίζονται οι ηλικίες (γράφημα 1) και το μορφωτικό επίπεδο (γράφημα 2) των ατόμων του δείγματος.

Γράφημα 1 : Ηλικιακή κατανομή

1 : 25-35 ετών – 35%

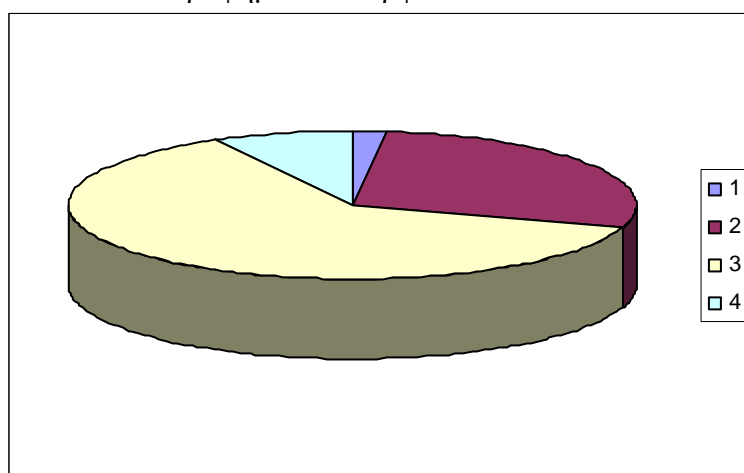
2 : 36-45 ετών – 47%

3 : 46-55 ετών – 16%

4 : 56-65 ετών – 2%

Αξίζει να σημειωθεί ότι το μορφωτικό επίπεδο των ατόμων του δείγματος είναι ιδιαίτερα υψηλό, με ένα εντυπωσιακό 62% να έχει λάβει μόρφωση σε επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης .

Γράφημα 2 : Μορφωτικό επίπεδο

1 : Πρωτοβάθμια εκπ/ση - 2%

2 : Δευτεροβάθμια εκπ/ση – 28%

3 : Τριτοβάθμια εκπ/ση – 62%

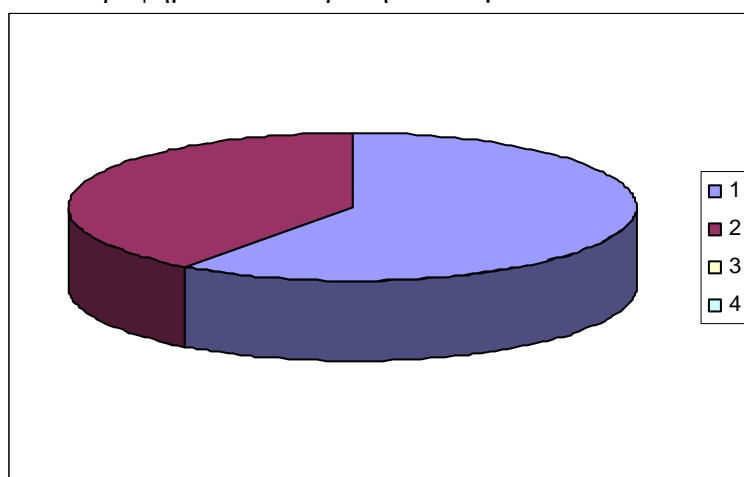
4 : Μεταπτυχιακές σπουδές – 8%

Από επαγγελματικής άποψης το δείγμα παρουσιάζει μια μεγάλη ποικιλία, αφού περιλαμβάνει ξενοδοχοϋπαλλήλους, μπάρμαν, ξεναγούς, ιδιοκτήτες καταστημάτων, γιατρούς, πολιτικούς μηχανικούς, δασκάλους κ.λ.π. Αυτός είναι και ο λόγος που υπάρχει μια σχετική ισορροπία (47 ναι - 53 όχι) στην ερώτηση για το αν τα άτομα επηρεάστηκαν από τον τουρισμό στην επιλογή του επαγγέλματός τους. Βλέπουμε λοιπόν ότι οι άντρες επηρεάστηκαν από τον τουρισμό σε ένα ποσοστό ~43% σε

αντίθεση με τις γυναίκες που επηρεάστηκαν σε ποσοστό ~55%. Αυτό δείχνει ότι οι γυναίκες, σε αρκετά μεγάλο ποσοστό, πιστεύουν πως μέσω του τουρισμού έχουν περισσότερες δυνατότητες να προσφέρουν στην παραγωγική διαδικασία και να ανεξαρτητοποιηθούν οικονομικά (κάτι που είναι συνυφασμένο με την εργασία μας περί αναβάθμισής του ρόλου της γυναίκας μέσω του τουρισμού).

Πολύ σημαντικό είναι το αποτέλεσμα που προκύπτει από τις απαντήσεις σχετικά με το αν ο τουρισμός βελτίωσε ή όχι το οικονομικό επίπεδο των ερωτηθέντων (Γράφημα 3). Ένα μεγάλο ποσοστό (60%) απάντησε ότι το οικονομικό του επίπεδο βελτιώθηκε εξαιτίας της ανάπτυξης του τουρισμού, αποτέλεσμα αναμενόμενο αφού πολλοί από τους ερωτηθέντες απασχολούνται στον τουριστικό τομέα. Τα 40 άτομα απάντησαν ότι δεν υπήρξε βελτίωση, είναι όμως εντυπωσιακό ότι δεν ανέφερε κανείς αρνητική μεταβολή του οικονομικού του επιπέδου λόγω του τουρισμού.

Γράφημα 3 : Μεταβολή οικονομικού επιπέδου

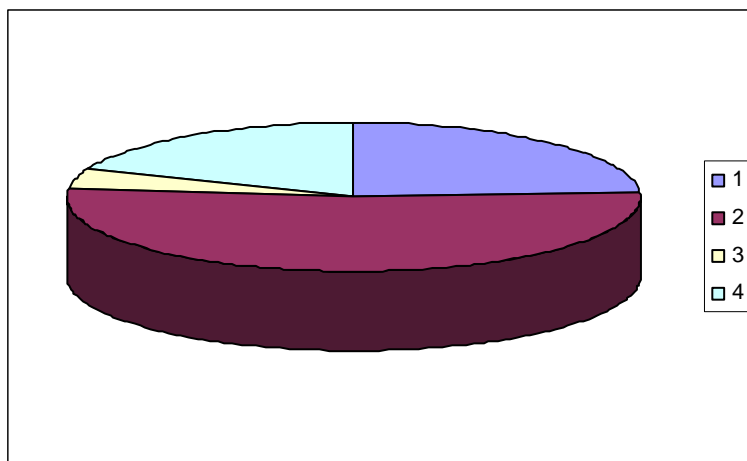

1 : Ναι θετικά – 60%

2 : Όχι - 40 %

Οι σχέσεις των ερωτηθέντων με τους τουρίστες και αν αυτές μπορούν να οδηγήσουν σε οικογενειακά προβλήματα ήταν το θέμα των επόμενων δυο ερωτήσεων (8-9). Όπως φαίνεται και στο γράφημα 4 οι σχέσεις των ντόπιων με τους τουρίστες είναι κατά κύριο λόγο επαγγελματικές και φιλικές ενώ σε πάρα πολύ λίγες περιπτώσεις εξελίσσονται σε πιο προσωπικές και δεν λείπει ένα όχι και τόσο ασήμαντο ποσοστό (19%) του οποίου οι σχέσεις με τους τουρίστες είναι ανύπαρκτες.

Γράφημα 4 : Τι είδους είναι οι σχέσεις σας με τους τουρίστες

1 : Επαγγελματικές – 24%

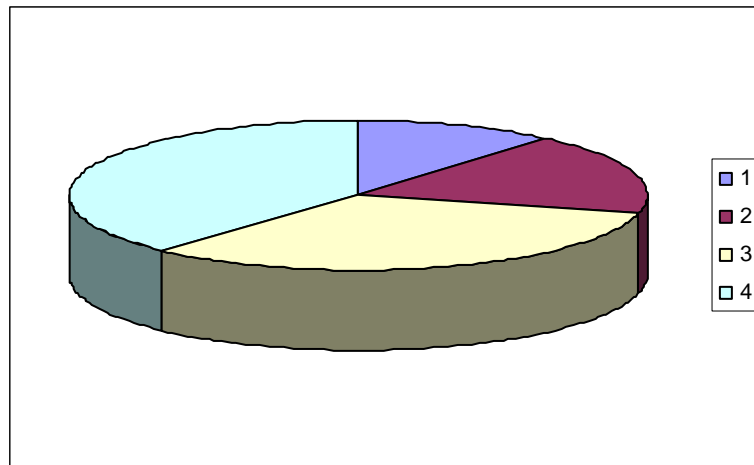
2 : Φιλικές – 53%

3 : Προσωπικές – 4%

4 : Ανύπαρκτες – 19%

Από το γράφημα 5 προκύπτει ότι η πλειοψηφία του κόσμου δεν πιστεύει πως οι πιο στενές σχέσεις με τουρίστες οδηγούν σε προβλήματα, εντούτοις δεν είναι χαμηλό το ποσοστό (29%) που διατηρεί τις επιφυλάξεις του.

Γράφημα 5 : Οδηγούν οι σχέσεις με τους τουρίστες σε οικογ.προβλήματα

1 : Ναι - 11%

2 : Μάλλον ναι - 18%

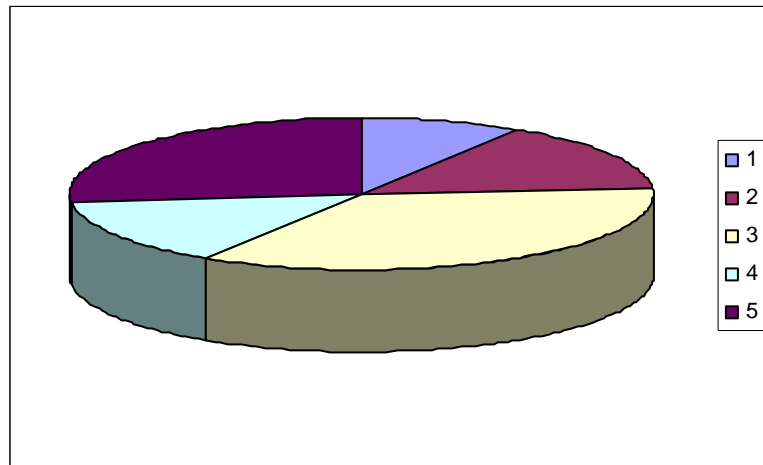
3 : Μάλλον όχι - 33%

4 : Όχι - 38%

Οι επόμενες δυο ερωτήσεις (10-11) σκιαγραφούν το πως βλέπουν οι ερωτηθέντες το θέμα του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με το εντυπωσιακό 57%, η τουριστική ανάπτυξη έχει οδηγήσει σε περιβαλλοντική υποβάθμιση, ενώ ένα 68% πιστεύει ότι η πολιτεία δεν έχει λάβει τα αναγκαία μέτρα ώστε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την υποβάθμιση αυτή.

Πολύ ενδιαφέρον είναι και το συμπέρασμα που προκύπτει από την ερώτηση 12, σχετικά με την αισθητική εικόνα της περιοχής που διαμένουν οι ερωτηθέντες, κατά τους θερινούς μήνες. Το 76 % θεωρεί πως η εικόνα αυτή κυμαίνεται από μέτρια έως απαράδεκτη (γράφημα 6).

Γράφημα 6 : τι εικόνα παρουσιάζει η περιοχή σας κατά τους θερινούς μήνες

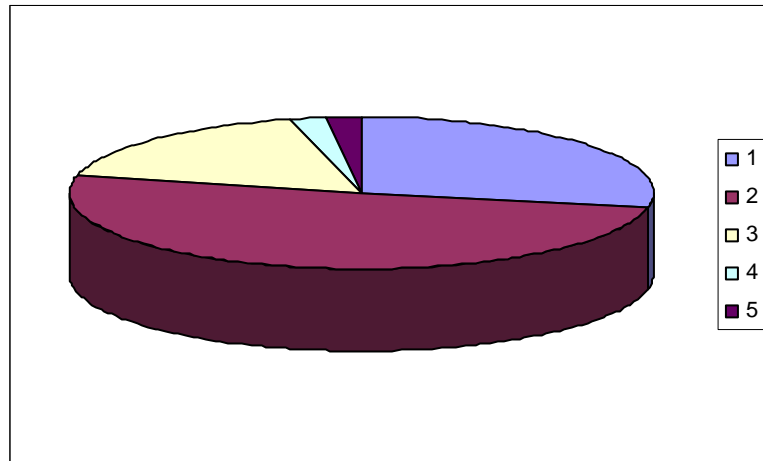
1. Πολύ καλή	: 9%
2. Ικανοποιητική	: 15%
3. Μέτρια	: 35%
4. Προβληματική	: 14%
5. Απαράδεκτη	: 27%

Στην ερώτηση 13 το γράφημα θα ήταν μάλλον περιττό , αφού το 89% θεωρεί πως οι τουρίστες είναι συνηθισμένοι άνθρωποι. Το αποτέλεσμα είναι πολύ εντυπωσιακό και έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τα όσα υποστηρίχθηκαν στην εργασία περί μιμητισμού και αισθήματος κατωτερότητας απέναντι στους ξένους. Αυτό βέβαια μπορεί να εξηγηθεί αν σκεφτούμε ότι οι Έλληνες έχουν συνηθίσει να ζουν με τους τουρίστες και δεν τους βλέπουν πλέον σαν τους «πλούσιους, πολιτισμένους Ευρωπαίους», αλλά σαν τους απλούς και καθημερινούς επισκέπτες, όπως είναι στην πραγματικότητα. Σε αυτή την θεώρηση έχει οδηγήσει και η άνοδος του μορφωτικού και οικονομικού τους επιπέδου.

Πάντως πέρα και πάνω από απόψεις που δίστανται, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι σε τελική ανάλυση η πλειοψηφία των ερωτηθέντων βλέπει με θετικό μάτι το θέμα του τουρισμού. Οι 79

βλέπουν θετικά τον τουρισμό, 17 αδιάφορα και μόνο 2 στους 100 βλέπουν τον τουρισμό αρνητικά.

Γράφημα 7 : Πως βλέπετε γενικά το θέμα του τουρισμού

1. Πολύ θετικά	: 28%
2. Θετικά	: 51%
3. Αδιάφορα	: 17%
4. Αρνητικά	: 2%
5. ΔΞ/ΔΑ	: 2%

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Περιβαλλοντική κρίση: Πάρις Τσάρτας – Τουριστική ανάπτυξη Περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις, ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, Αθήνα 1993
2. William C. Gartner «Τουριστική ανάπτυξη: αρχές, διαδικασίες και πολιτικές, ΕΛΛΗΝ, Αθήνα 2001
3. Ν. Ηγουμενάκης, Κ. Κραβαρίτης, Π. Λύτρας « Εισαγωγή στον τουρισμό», INTERBOOKS, Αθήνα 1998
4. Πάρις Τσάρτας, «Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι», ΕΞΑΝΤΑΣ 1996
5. Στέλιος Βαρβαρέσος , «Τουρισμός: έννοιες, μεγέθη, δομές, η ελληνική πραγματικότητα» ΠΡΟΠΟΜΠΙΟΣ 1998
6. Πάρις Τσάρτας, «Οι κοινωνικές επιπτώσεις του τουρισμού στο Λασίθι»
7. Γ. Κολτσιδόπουλος, «Εισαγωγή στον τουρισμό»
8. Πάρις Τσάρτας, « Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στο Νομό Κυκλάδων και ιδιαίτερα στα νησιά Ίος και Σέριφος κατά την περίοδο 1950 – 1980», ΕΚΚΕ, Αθήνα 1989
9. Μ.Σ. Σκούρτος, Κ.Μ. Σοφούλης, « Η περιβαλλοντική πολιτική στην Ελλάδα», ΤΥΠΩΘΗΤΩ 1995
10. Διεύθυνση Δασών Χανίων, Γιώργος Κατσαδωράκης : Η πανίδα των σπονδυλόζων του Εθνικού Δρυμού Λευκών Ορέων (Σαμαριάς της Κρήτης), Χανιά 1985
11. Κ. Ανδριώτης, Σημειώσεις : Τουριστική ανάπτυξη και σχεδιασμός, Ηράκλειο 2003
12. Χ. Ρίγγας, Σημειώσεις : Αειφορία και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, 2003